

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

«Bare den som vandrer, finner nye veier»

Hvordan mennesker i vår kultur ser på pilegrimsvandring som et hjelpemiddel i identitetsdannelsen.

Olav Bjørgo Lie

Veileder

Professor Gunnar Heiene

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet 2017, høst.

AVH505: Erfaringsbasert master i KRLE/Religion og etikk: 30 ECTS

Studieprogram: Videreutdanning masternivå – KRLE/Religion og etikk

Antall ord: 23993

«Tap for all del ikke lysten til å gå. Jeg går meg til det daglige velbefinnende hver dag, og jeg går fra enhver sykdom. Jeg går meg til mine beste tanker, og jeg kjenner ikke en tanke så tung at man ikke kan gå fra den. Når man slik fortsetter å gå, så går det nok.»¹

(Søren Kirkegaard)

¹ Søren Kirkegaard i: Bradley, 2010, s.76.

FORORD

Takk til Guro for fin vandring i Spania sommeren 2017, og takk for at du utfordret meg til å gå i gang med skrivingen.

Takk for veiledning og hyggelige samtaler med Gunnar Heiene.

Takk til Bjarte, Bjørn Eirik, Håkon, Johan og Sigmund for fine samtaler.

Takk til Bjørg for korrekturlesing.

Takk til Sørums kommunen som gav meg utdanningspermisjon.

Takk for god hjelp fra biblioteket på MF.

Takk for daglige andakter i kapellet.

Takk til småfuglene og ekornene som har underholdt meg når jeg har sittet på bygda og skrevet.

Takk til Gud.

Hallingdal 14.11.17

SAMMENDRAG

I hele Europa registrerer man en økt tilstrømning av vandrere på pilegrimsleder og helligsteder. Det foreligger en rekke ulike motiver for at folk legger ut på vandring. For å forstå både fenomenet og den økte oppslutningen undersøkes det først om det er noe ved vår kultursituasjon som kan gi oss svar. Det er nærliggende å tro at pilegrimsvandring har kvaliteter som kan være identitetsskapende. Derfor sees det nærmere på vilkårene for identitetsdannelse i en stadig mere uoversiktlig og kompleks hverdag. Denne avhandlingens hovedproblemstilling lyder: *Hva er grunnen til at mennesker i vår kultur ser på pilegrimsvandring som et hjelpemiddel/redskap i identitetsdannelsen?*

Avhandlingen bygger på empiri og teori fra en rekke ulike studier. Den baserer seg på lesning, analysering og tolkning av andres arbeider. Perspektiver, analyser og tolkninger er uunngåelig preget av egne erfaringer og preferanser. En bevissthet om dette og en kritisk tilnærming til egne analyser, er viktig for kvaliteten på arbeidet.

Mennesker i dag er gitt helt andre betingelser for identitetsdannelse enn tidligere generasjoner. En rekke sider ved kulturen gjør det krevende å etablere en stabil og trygg identitet. Livet på en pilegrimsvei representerer en annen hverdag og et enklere liv. Det ytre presset og stresset som kjennetegner forbrukersamfunnet er på mange måter fraværende. Kravet til selvrealisering og ytre anerkjennelse er langt lavere. Når presset på individet reduseres, bidrar dette til at det blir enklere å finne ut hvem man er. En vandring åpner også opp for nye møter og felleskap som kan hjelpe en til å rette fokus mot noe større enn seg selv. De kvalitetene og verdiene som en pilegrimsvandring representerer, kan derfor bidra til at den kan være et hjelpemiddel eller redskap i identitetsdannelsen.

INNHold

FORORD.....	3
SAMMENDRAG.....	4
INNHold.....	5
1. INNLEDNING.....	7
1.1 Motivasjon.....	7
1.2 Bakgrunn.....	8
1.3 Hva er en pilegrimsvandring og en pilegrim?.....	11
1.4 Problemstillinger.....	12
1.5 Metode.....	13
1.6 Materiale.....	15
1.7 Disposisjon og oppbygning.....	16
2. PILEGRIMSVANDRING.....	17
2.1 Pilegrimsrenessansen.....	17
2.2 Pilegrimstradisjonens historiske røtter.....	18
2.3 Pilegrimsvandring i dag.....	22
2.4 Motiver for vandring og erfaringer fra vandring.....	23
2.4.1 Ulike motiver og erfaringer fra Caminoen.....	30
2.5 Sammendrag.....	34
3. KULTURANALYSE.....	35
3.1 En pluralistisk kultur.....	35
3.2 En narsissistisk kultur.....	37
3.3 Sammendrag.....	41
4. IDENTITETSDANNELSE.....	43
4.1 Postmoderne og moderne identitet.....	43
4.2 Charles Taylor og Autentisitetens etikk.....	48
4.2.1 Tre sykdomstegn ved det moderne samfunnet.....	48
4.2.2 Autentisiteten som et moralsk ideal.....	50
4.2.3 Autentisitetetskulturen.....	51
4.3 Sammendrag.....	53
5. DRØFTINGSKAPITTEL.....	55
5.1 På hvilken måte er identitetsdannelsen i vårt samfunn vanskeliggjort av kulturen?.....	55
5.2 Hva er det ved pilegrimsvandring som gjør at mennesker søker til dette?.....	58
5.3 Hvilke erfaringer fra pilegrimsvandring kan bidra til identitetsdannelse?.....	63

5.4 Sammenfatning	67
6. OPPSUMMERING OG UTBLIKK.....	69
6.1 Oppsummering	69
6.2 Utblikk.....	70
LITTERATURLISTE	72

1. INNLEDNING

1.1 Motivasjon

I oppveksten ble jeg tidlig tatt med på tur. Min første fjelltopp het Bjørgovarden på 1138 m.o.h. Turgåing var friskt, sunt og sosialt. Vandringen i skog og fjell gav glede og fysisk aktivitet i flott natur. Noe som var enda viktigere i familien enn turgåing, var gudstjeneste og søndagsskole søndag formiddag klokka 11.00. Først skulle vi i kirka, deretter skulle vi ut på tur. En god kombinasjon for ånd, sjel og kropp. I pilegrimsvandringen ser vi det fysiske og det åndelige tettere vevd sammen enn i en vanlig gudstjeneste. Her er det ikke snakk om en bestemt prioritert rekkefølge, eller et valg mellom to aktiviteter. Pilegrimsvandringen kombinerer fysisk aktivitet og åndelig søken. Denne kombinasjonen finner jeg fascinerende og interessant. I et samfunn og i en kultur som er sterkt preget av den protestantiske arv, er denne aktiviteten på ny blitt aktuell.

I studietiden har jeg vært innom fagene kristendom/religion, friluftsliv, historie, pedagogikk og litteratur/språk. Disse fagene er ikke tilfeldig satt sammen. Alle disse fagene har en nærhet til hverandre, og de viser hvor noen av mine interesser ligger. I denne avhandlingen forsøker jeg å dra nytte av lærdom fra alle de ulike studiene jeg har vært innom. Etter flere år som lærer i ungdomsskolen og den videregående skolen, vendte jeg tilbake til å studere religion og kristendom for noen år siden. Med større livserfaring og mer kunnskap i sekken, har det åpnet seg nye perspektiver som etter hvert ledet fram til valg av tema for avhandlingen.

En viktig side ved pilegrimsfenomenet er dets historiske røtter. I min tilnærming til den kristne tro har jeg funnet det nyttig og lærerikt å søke bakover i historien for å forstå hva jeg er en del av. Det oppleves meningsfullt å søke mot andre tradisjoner enn den lutherske for at ens horisonter og forståelse skal bli utvidet. Pilegrimstradisjonen finner vi sterkt nærværende i den katolske og de ortodokse kirkene. Her har reisen mot hellige mål røtter tilbake til oldkirken. I min søken bakover høster jeg lærdom og inspirasjon fra gamle praksiser. Slik har pilegrimsvandring også en økumenisk side.

Ved siden av pilegrimsvandring er identitetsdannelse en annen viktig tematikk for denne avhandlingen. Rammene for identitetsdannelsen er i stadig endring fordi samfunnet endrer seg så raskt. Dette er noe jeg finner spennende å se nærmere på. Det kan se ut som om vi lever i en tid der identitetsdannelse blant annet utfordres, og for mange, vanskeliggjøres av et stort mangfold og raske endringer. Når vi snakker om identitet, berøres raskt de eksistensielle

spørsmålene. Enhver som er opptatt av meningen med tilværelsen, vil finne slike spørsmål viktige. Spørsmål knyttet til hvem en er, vil kanskje være noe en må reflektere over hele livet. Mennesker med veldig ulik bakgrunn finner mening og glede i det å gå pilegrim. Vi vet at pilegrimer, både ikke-troende og søkende mennesker, har en rekke ulike motiver for å vandre. Motivene som foreligger trenger ikke nødvendigvis å ha en religiøs begrunnelse. Dette viser at denne praksisen har en åpenhet overfor mennesker som ikke er å se så ofte i kirkene. Denne åpenheten som pilegrimsvandring representerer finner jeg interessant og spennende å se nærmere på.

1.2 Bakgrunn

Før jordbruksrevolusjonen inntrådte 4000-6000 år f.Kr., var alle mennesker på jorda nomader. Menneskene vandret i grupper fra sted til sted på jakt etter mat. Det er derfor nærliggende å hevde at det ligger til menneskets natur å være på vandring, og at mennesket er skapt for bevegelse. Fra de tidligste tider og i alle de store religionene har mennesker vandret mot hellige mål. Disse målene har hatt tiltrekningskraft på troende og søkende mennesker.² Motivene hos de vandrende har vært ulike og sammensatte. De har også variert mellom de ulike religionene og i de ulike tidsepokene. Nomadenes vandring var målrettet, noe også pilegrimens vandring var. Nomadene levde tett på naturen og tett på de åndelige maktene. Man tenkte seg at det guddommelige gjennomstrømmet naturen. Allerede tidlig i menneskets historie ble spesielle steder utpekt som ekstra hellige, og dermed spesielt viktige. Disse spesielle stedene har man så oppsøkt ved viktige anledninger og høytider.³

I vårt land har vi en lang tradisjon for å vandre i naturen. Før det moderne friluftslivet blir etablert på 1800-tallet vandrer vi i naturen for å gjete husdyra, jakte, sanke og gå til hellige mål. Friluftslivet vokser fram i kjølevannet av den industrielle revolusjonen. De første som vandrer ut i norske fjell med et mer moderne siktemål, er forskere, diktere og medlemmer av borgerskapet. Etter hvert som fritid blir et begrep, følger de vanlige lønnstakerne i byene etter. Naturen blir en arena for rekreasjon, trim og sosialt samvær. Denne vandringen har i seg selv ingen religiøs overbygning. Dette i motsetning til den tradisjonelle pilegrimsvandringen. Forskjellene til tross er det likevel en del likheter med en vandretur fra hytte til hytte i den norske fjellheimen.

² Lindstrøm, 2007, s.31.

³ Lindstrøm, 2007, s.13.

De siste tiårene har interessen for vandringer til kristne pilegrimsmål økt sterkt i Norge og i Europa. Stadig flere legger ut på korte eller lange vandringer til både nye og gamle steder som forstås som hellige. Både her hjemme og på kontinentet merkes og ryddes gamle leder og stier. De gamle pilegrimsledene blir igjen synlige på kartet, og det skrives håndbøker som forteller om ruter, anbefalte dagsmarsjer, åpne kirker og herberger.

Den økte interessen for pilegrimsvandring har skjedd til tross for at oppslutningen om kirkens riter og samlinger har sunket i hele Europa. Denne interessen kan blant annet forstås som et fortsatt behov hos mange mennesker for å nærme seg det hellige. Religionen i Europa dør ikke ut, men får nye uttrykk. Pilegrimsvandring virker tiltalende på dagens europeere. Å gå til et hellig mål oppleves for mange som mer meningsfullt enn å sitte i en kirkebenk og delta på en gudstjeneste. Den konkrete vandringen mot det hellige er noe som fasinere og trekker mennesker til seg.

Det er mange flere tilbud på livssynsmarkedet i Norge nå enn det var for 50 år siden. Fra slutten av 60-tallet og fremover har kristendommen møtt stadig større konkurranse fra andre trossamfunn og religiøse tradisjoner. Dette har medført at det religiøse livet i Norge er i endring og bevegelse. Mennesker i dag står overfor flere livssynsmessige alternativer enn tidligere, og disse alternativene møter man både gjennom skole, arbeid og medier.⁴ Menneskets søken etter sjelefred og lykke bidrar til en oppblomstring av ulike kurs og behandlinger som lover større harmoni og glede i livet.

Det kristne Norge har endret seg mye siden 1960-tallet. Den delen av befolkningen som er medlem av Den norske kirke (Dnk) har sunket kraftig. I 2016 var 71,5 % av befolkningen medlem av Dnk. Andre kirkesamfunn, særlig den katolske kirke, har hatt en betydelig vekst, mye grunnet innvandring.⁵ Oppslutningen om søndagens gudstjenester i Dnk er også lav når man sammenligner med hvor mange som er medlemmer av den samme kirken.⁶ I ønsket om å nå ut med evangeliet til sine medlemmer prøver man å gå nye veier, blant annet gjennom utprøving av ny liturgi, temagudstjenester og gjennom utformingen av kirkerommene.

Vi ser også at aktiviteten til de kristne lekmannsorganisasjonene har gått betydelig tilbake. Stadig flere bedehus legges ut for salg, og vekkelsene som førte nye generasjoner til møtene er nesten helt bort. Fra 70-tallet har kirkelandskapet også blitt påvirket av en karismatisk bevegelse. Denne fornyelsesbevegelsen har preget de etablerte kirkesamfunnene, men også

⁴ Schmidt, 2010, s.26.

⁵ Schmidt, 2010, s.29.

⁶ Hentet 6.nov 2017: https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostraaar

medført dannelsen av nye menigheter. I de siste 50 årene har man sett en økning i interessen for kristen meditasjon. Dette ser man i framveksten av retreatbevegelsen som tilbyr kurs og opphold for troende og søkende. En annen faktor som preger kirkelandskapet er en større vektlegging av det økumeniske perspektivet i mange kristne kirkesamfunn. Vi ser en større åpenhet for at man kan lære noe av andres tilnærming til evangeliet. Spesielt blant de yngre generasjonene er man mindre opptatt av det som skiller enn det som forener.

Ungdomsopprøret på slutten av 60-tallet medførte en protest mot det etablerte, også mot den etablerte religionen. Denne protesten medførte en interesse for andre åndelige tradisjoner enn den kristne. Åndelige impulser ble hentet fra hinduisme, buddhisme, naturreligioner og okkultisme. Denne nye åndeligheten fikk etter hvert samlebetegnelsen nyreligiøsitet. Et av kjennetegnene ved denne åndeligheten er den holistiske tenkningen, at alt henger sammen, og at man ikke kan skille mellom en materiell og en åndelig verden. Videre preges nyreligiøsiteten av en individualistisk tilnærming til det åndelige. Det oppleves som riktig å hente impulser og ideer fra ulike tradisjoner og på den måten forme sin egen religion. En annen viktig faktor er at mye av denne religiøsiteten er uorganisert, og at den derfor lever på siden av de etablerte trossamfunnene.⁷ Et annet fokus som vi finner innenfor nyreligiøsiteten er fokus på helse og helbredelse. Det tilbys et utall ulike behandlingsformer til mennesker som er fysisk eller psykisk syke. Dette henger sammen med det store fokuset på selvrealisering. Det er «selvet» som er sentrum i tilværelsen, og ikke en gud som er i det hinsidige. Mennesket er i stadig utvikling, og må derfor rette fokus mot å realisere seg selv.⁸ Utover på 80- og 90-tallet har stadig flere nordmenn latt seg prege av de nye åndelige strømningene, og undersøkelser viser at stadig færre nordmenn tror på sentrale kristne dogmer.⁹ Innenfor de kirkelige miljøene har man i hovedsak sett med skepsis på nyreligiøsiteten. Dette har medført at fokuset fra kirkelig hold ofte har vært kritikk, avvisning og forsvar av egne dogmer.

Kirkelivet formes av den konteksten det virker innenfor. Uttrykksformer og praksiser vokser ikke fram i et vakuum, men påvirkes av kulturelle og åndelige strømninger i samtiden. Også de kristne miljøene har latt seg påvirke av den voksende interessen for alternative tilnærminger til det religiøse. Innenfor en kristen ramme ser vi en stadig større aksept for at det kan være berikende og utviklende å hente inspirasjon fra andre tradisjoner enn den man selv tilhører. Vi ser også at andre praksiser har fått ny plass i de protestantiske kirkene. I dag

⁷ Aadnanes, 2012, s.216

⁸ Kraft, 2011, s.44.

⁹ Høeg, 2010, s.185.

er det vanlig å finne lysglober i mange kirker. Prosesjoner og prosesjonskors har blitt en del av liturgien i gudstjenestene.¹⁰ Mange protestanter har ikoner i hjemmene sine. Det har blitt mer vanlig med tidebønner og meditasjon. Det kan se ut som om vi vender oss mer mot den fromhetspraksisen vi finner i de eldste kirkene. Ikoner, lystenning, røkelse og tidebønner har en langt større og viktigere plass i de ortodokse og katolske kirkene. Denne utviklingen er det nok flere grunner til. En av grunnene kan være at vi har et større fokus på økumenikk i dag enn tidligere. Folk har gått lei av dogmatiske spørsmål og har et større behov for å nærme seg det hellige på andre måter enn å diskutere den rette lære. Det kan oppleves som utmattende å diskutere med andre kristne om det som skiller, og man har blitt mer opptatt av hva man kan lære av hverandres tradisjoner og erfaringer. De nye fromhetspraksisene åpner på en annen måte opp for undring, refleksjon og tilbedelse. I anvendelsen av dem kan det ligge en lengsel bort fra det dennesidige og rasjonelle. Ved å søke bakover får man kontakt med sine røtter, et behov som forsterkes av en uoversiktlig og stressende hverdag.

Det er interessant å se at mennesker vender tilbake til gamle ritualer og tradisjoner. Historisk sett var middelalderen den epoken i kirkens historie da pilegrimstradisjonen hadde sin storhetstid. I dag kan vi si at pilegrimsfenomenet har fått sin renessanse i vår del av verden. Mennesker vandrer igjen på gamle og nye stier til hellige mål. Antall pilegrimer til helligstedene i Europa er økende.

1.3 Hva er en pilegrimsvandring og en pilegrim?

Pilegrimsvandring er noe vi finner i alle de store religionene. Tradisjonelt forstått har en slik vandring vært en reise mot et hellig sted eller et hellig mål. Man forlater det daglige liv og legger ut på en reise for å søke åndelig tilfredshet.¹¹ Hans-Erik Lindstrøm skriver at: «Pilegrimsvandringen er en urmenneskelig måte å uttrykke den søkendes holdning på – hun som leter etter mål og mening for sin livsferd.»¹² En vandring representerer en bevegelse mot noe annet og noe større, og den kan hjelpe pilegrimen til å orientere seg i tilværelsen. Denne vandringen er noe man gjennomfører alene eller i en gruppe. Den har både en konkret fysisk side og en åndelig side. Dette er noe vi ser hos Johansen når han skriver at: «Med rytmen af de mange dages vandring i kroppen og med følelsen af den nære kontakt med både jord og

¹⁰ Bakken, 2017, s.44.

¹¹ Bradley, 2009, s.11.

¹² Lindstrøm, 2007, s.8.

himmelrum åpnes der måske op for nye indsigter og andre lag i bevidstheden.»¹³ Vi kan altså snakke om en ytre og en indre vandring, der det foregår en bevegelse både på det ytre plan, men kanskje også en bevegelse på det indre plan. Det burde i alle fall, som vi skal se nærmere på senere i avhandlingen, ligge til rette for en bevegelse på det indre plan.

Ordet pilegrim kommer fra det latinske ordet *peregrinus*, som kan oversettes med «en fremmed». Da kirken begynte å bruke begrepet, ble det vektlagt at mennesket er en fremmed på jorda. Livet her er en vandring, og menneskets egentlige hjem er i himmelen hos Gud.¹⁴ Pilegrimen er på vei mot noe som er større enn ham selv. Han er underveis mot noe rikere. Alt på jorda er bare foreløpig. Tidligere pilegrimsprest Arne Bakken skriver at: «Å være pilegrim er i religiøs sammenheng forstått som en måte å forholde seg til livet på: Stadig er man i bevegelse, og man er villig til oppbrudd fra fastlåste syn på seg selv og andre, oppbrudd fra levemåter som ikke tar hensyn til at jorda er et felles hjem for alt levende.»¹⁵ Denne tilnærmingen kan velges som en innstilling til livet. Pilegrimen må være åpen for og villig til endring. Fordi han er underveis, har han ikke alle svarene ennå. Det er viktig med tid til refleksjon og bearbeidelse av inntrykk og opplevelser. På veien kan veiledere og medvandrere hjelpe ham i hans søken. Samtidig må vi ha klart for oss at pilegrimer i dag kan legge mye av seg selv og sine egne prosjekter inn i pilegrimsidentiteten. Roger Jensen, daglig leder for Pilegrimssenter Oslo, sier at: «Den senmoderne pilegrim har en kompleks, mangfoldig og flytende identitet, men eller uten religiøse konnotasjoner.»¹⁶

En pilegrimsvandring tar for de fleste form av å være en midlertidig aktivitet. Noe som varer i noen dager eller uker. Etter reisen vender man tilbake til hverdagen. Full av nye erfaringer. Kanskje har man klart å legge noe fra seg, og forhåpentligvis har man også gjort noen erfaringer som gir ny innsikt i tilværelsen.

1.4 Problemstillinger

De siste tiårs økte oppslutning om pilegrimsvandring er noe som har bidratt til å utløse min interesse for dette. Valg av tema for avhandlingen uttrykker et ønske om å forstå et aktuelt fenomen i samtiden, og hvordan dette kan ha betydning for deltakerne. Denne interessen har først vokst frem de siste årene, og den har vokst etter at jeg selv har vandret som pilegrim.

¹³ Johansen, 2005, s.18.

¹⁴ Lindstrøm, 2007, s.21.

¹⁵ Bakken, 1997a, s.24.

¹⁶ Jensen, 2015, s.75.

Arbeidet med denne avhandlingen gir derfor en god mulighet til fordypning i noe jeg finner meningsfullt.

I starten av arbeidet ønsket jeg å finne ut mer om hvorfor mennesker i vår kultur og med norsk kulturbakgrunn velger å gå pilegrimsvandring. Etter hvert ble det mere interessant å se på hvilke bidrag en pilegrimsvandring kan gi til identitetsdannelsen. I en pluralistisk og raskt omskiftelig tid er pilegrimsvandring en av flere gamle tradisjoner som et økende antall mennesker søker til. Det er derfor naturlig å tenke at denne tradisjonen har kvaliteter som mennesker i dag opplever som positive og identitetsskapende. For å forstå mer av den økte oppslutningen om pilegrimsvandring, ser jeg det som nødvendig å få større kunnskap om den kulturen som dette vokser fram i. Det er sannsynlig at vår kultursituasjon kan bidra til å gi oss svar på hvorfor mennesker legger ut på pilegrimsvandring. Videre blir det viktig for avhandlingen å finne mer ut av hvilke betingelser identitetsdannelsen har i vår tid. I et mangfoldig samfunn med hurtige endringer hevder flere at identitetsdannelsen er vanskeliggjort. Med dette som bakgrunn vokste det dermed fram både hovedproblemstilling og underproblemstillinger.

Hovedproblemstillingen som jeg skal arbeide med er:

Hva er grunnen til at mennesker i vår kultur ser på pilegrimsvandring som et hjelpemiddel/redskap i identitetsdannelsen?

I et forsøk på å svare på denne problemstillingen, har jeg formulert tre underproblemstillinger:

På hvilken måte er identitetsdannelsen i vårt samfunn vanskeliggjort av kulturen?

Hva er det ved pilegrimsvandringen som gjør at mennesker søker til dette?

Hvilke erfaringer fra pilegrimsvandring kan bidra til identitetsdannelsen?

1.5 Metode

Denne avhandlingen bygger verken på kvalitative eller kvantitative intervjuer som jeg selv har gjennomført. Det vises derimot til empiri som andre forskere har innhentet til bruk i sine studier. Avhandlingen baserer seg på lesing, analysing og tolking av andres arbeider.

Underveis i arbeidet anser jeg det som viktig å ha en kritisk tilnærming til de tekstene jeg leser. Det er viktig å stille spørsmål til forskjellige ståsteder og perspektiver. Avhandlingens tema og problemstilling synes jeg er meget interessant. Derfor er det spennende å lære mer

om dette. Pilegrimsvandring er også noe jeg selv har vært med på, og pilegrimsidentiteten er noe som fasinerer og tiltaler meg. Dette fordi pilegrimen kan være et forbilde i hvordan han orienterer seg i tilværelsen med sin innstilling, søken og det å være underveis. Min positive innstilling til temaet og min tro på at pilegrimsvandring kan være en berikende aktivitet, vil påvirke mine perspektiver og analyser. Dette er det viktig å være klar over. En bevisst og kritisk tilnærming til eget ståsted vil styrke kvaliteten på arbeidet.

Den positivistiske tradisjonen har fremmet et ideal om den objektive og verdifrie samfunnsforskningen.¹⁷ I denne tradisjonen har man tenkt at man som forsker er en uhildet observatør som er i stand til å se og observere hvordan ting virkelig «er». Denne posisjonen har møtt mye kritikk. Kritikken handler om det umulige ved å se forskeren og forskningsobjektet som objektive størrelser. Holme og Solvang hevder at det som «karakteriserer vitenskapsprosessen, er at den stadig avdekker dypere strukturer ved virkeligheten».¹⁸ Dette er noe som stadig gjentas, og ikke noe man kan sette en endelig sluttstrek for. Hva som er vitenskapelig må tolkes, og ens tolkninger må stadig kritiseres og vurderes.

Idealet om objektivitet er som nevnt ovenfor, et av de viktigste idealene i den positivistiske tradisjonen. I hvilken grad det er mulig å fremstille samfunnsforhold objektivt, avhenger blant annet av vårt syn på mennesket og studieobjektet. I hvor stor grad mennesket er et rasjonelt vesen, har betydning for hvordan mennesket kan forstå og oppfatte det som blir studert. Mennesket har sine begrensninger, men det vil være uenighet om hvor store begrensningene er. Våre tolkninger er preget av våre referanserammer, verdipremisser og egeninteresser.¹⁹ Videre er svarene vi gir våre analyser, bygget på et samspill mellom systemnivå og individnivå. Samfunnet former oss, og det får konsekvenser for hvem vi er og hvordan vi forstår omverdenen.

Det samfunnsvitenskapelige studieobjektet kan ifølge Krarup være sammensatt av to nivåer: Det elementære sosiale nivå og det systematiske sosiale nivå.²⁰ Det første nivået har enkeltmennesket som enhet. Kommunikasjonen mellom de handlende kan virke forvirrende og skape misforståelser. For å få full oversikt over kommunikasjonssituasjonen må en ha innblikk i alle handlendes forestillinger og posisjoner. En slik oversikt er en umulighet. Det komplekse og uoversiktlige ved enhver kommunikasjonssituasjon gir store tolkningsutfordringer. Denne situasjonen medfører at en må gjøre forenklinger for å kunne samhandle.

¹⁷ Holme og Solvang, 1996, s.300.

¹⁸ Holme og Solvang, 1996, s.302.

¹⁹ Holme og Solvang, 1996, s.304.

²⁰ Krarup, 1981, s.44-47.

Det neste nivået, det systematiske sosiale, er knyttet til eksistensen av et formalisert og strukturert samfunn. På dette nivået samhandler aktørene med hverandre på en organisert måte. De ulike aktørene står i et avhengighetsforhold til hverandre, et forhold som er objektivert i strukturer som har sin selvstendige eksistens. Dette systemet er likevel i stadig forandring, det er på ingen måte statisk. Denne stadige endringen medfører at det er vanskelig å orientere seg og ha oversikt over dette nivået. En full oversikt er en umulighet. Den samhandling og utvikling som foregår i samfunnet er et komplisert samspill mellom det elementære- og det systematiske sosiale nivå. I dette kompliserte samspillet er vi tvunget til å orientere oss.

For å kunne si noe om et fenomen må vi som nevnt ovenfor, gjøre forenklinger. Slike forenklinger gjør man både på mikro- og makronivå. Når man gjør forenklinger, velger man bort noen faktorer. Hva man velger bort, påvirkes av eget ståsted, tidligere erfaringer, interesser og begrensninger.²¹ En konsekvens av forenklingene kan blant annet være at vi mister perspektiver, eller gir noen momenter for stor vekt og andre for liten. Å få full oversikt over sitt studieobjekt, fremstår dermed som en umulighet.

Den hermeneutiske innfallsvinkelen vil være til stor hjelp når jeg nærmer meg avhandlingens tema. Fortolkningen består av en gjentagende prosess der man prøver å fortolke de ulike delene hver for seg og i en helhet. Vår forståelse av delene påvirkes av helheten, og vår forståelse av helheten påvirkes av konteksten. Denne gjentagende tolkningsprosessen kaller vi den hermeneutiske sirkel.²² En fortolkning bygger alltid på andre fortolkninger. Dersom en fortolkning er feil eller mindre god, må man inn å se på enkeltdelene og hvordan disse er forstått inn i helheten. Nye tolkninger baseres på nye fortolkninger av delene og/eller at nye deler blir relevante i fortolkningsprosessen.

1.6 Materiale

Det gikk fram av forrige delkapittel at denne avhandlingen ikke bygger på empiri som jeg selv har samlet inn. Derimot bruker jeg andres forskning som grunnlag for egne analyser. En full oversikt over dette er å finne i litteraturlisten bakerst i avhandlingen.

²¹ Holme og Solvang, 1996, s.306.

²² Johannessen m.fl., 2010, s.364-365.

Når det gjelder litteratur knyttet til pilegrimstematikken er mengden økende. Det kommer stadig flere bøker og avhandlinger om tematikken. Enkle søk i Oria gir mange treff på søkeordet *pilegrim* eller *pilgrimage*. Boka *Image and pilgrimage in christian culture* av Turner&Turner har vært et godt utgangspunkt for å forstå mer om hva en pilegrimsvandring i en kristen kontekst er. For å få kunnskap og innblikk i pilegrimstematikken sett fra et norsk ståsted har Roger Jensens bok *Pilegrim* fra 2015 vært en god ressurs for videre studier. Hans Erik Lindstrøms *Pilegrimsliv*, Ian Bradleys *Pilegrimsvandring* og boka *På sporet av Gud?* der Marina Prusac er en av redaktørene, har vært andre nyttige og informative verk for å belyse tematikken.

Når det kommer til kulturanalyse og identitetsdannelse, anvender jeg litteratur som ikke eksplisitt er knyttet til pilegrimstematikken. Boka *Pluralisme og identitet* til Henriksen og Krogseth (red.) er utgangspunktet for kulturanalysen og drøftingen av identitetsbegrepet. En annen viktig og sentral bok i kulturanalysen er Christopher Laschs *Den narsissistiske kultur*.

Når det kommer til kapittelet der jeg søker å forstå identitetsbegrepet, er bøkene *Identity crises* av Robert G. Dunn og *Postmodernity and its Discontents* av Zygmunt Bauman sentrale verk for å forstå utfordringene som identitetsdannelse i vår samtid medfører. Charles Taylors bok *Autentisitetens etikk* er også meget viktig for å forstå de samme utfordringene.

1.7 Disposisjon og oppbygning

I *kapittel 2* presenterer jeg teori og empiri om pilegrimsvandring. Først skriver jeg om pilegrimsvandringens historiske røtter, deretter om hvordan den har fått ny aktualitet gjennom det som gjerne omtales som pilegrimsrenessansen. I det samme kapitelet vier jeg en del plass til å skrive om hvilke motiver som utløser en pilegrimsvandring, og jeg skriver også om hvilke erfaringer pilegrimen gjør underveis på vandringen. Kulturanalyse er overskriften på *kapittel 3*. Her skriver jeg først om at vi lever i en meget mangfoldig og kompleks kultur med mange valgmuligheter. Deretter skriver jeg om ulike sider ved det Lasch omtaler som den narsissistiske kultur. Temaet for *kapittel 4* er identitetsdannelse i en ettermoderne/postmoderne kontekst. Her vier jeg plass til flere forskere, men mye plass til Charles Taylors forståelse av begrepet autentisitet. Deretter vil jeg i *kapittel 5* drøfte avhandlingens problemstillinger. Drøftingskapittelet er delt i fire. Før jeg svarer på hovedproblemstillingen, forsøker jeg å besvare de tre underproblemstillingene. Avhandlingen blir avrundet i det sjette kapittelet med oppsummering og utblikk.

2. PILEGRIMSVANDRING

I dette kapittelet vil jeg presentere teori og empiri om pilegrimsvandring fra ulike perspektiver. Vi skal først se nærmere på det som gjerne omtales som pilegrimsrenessansen. Deretter skal vi se på dens historiske røtter og ulike sider ved pilegrimsvandring i dag. Senere i kapittelet skriver jeg om ulike motiver for å dra ut på vandring og hvilke erfaringer som pilegrimene gjør underveis.

2.1 Pilegrimsrenessansen

Pilegrimsvandring har i dag fått ny aktualitet i hele Europa. Mennesker vandrer igjen til hellige mål. Gamle og nye helligsteder opplever økt tilstrømning. Dette er det, skal vi se senere i kapittelet, ulike grunner til. Den økte oppslutningen om pilegrimsvandring vokser fram i et Europa der religiøsitet er i endring. Sekulariseringen har medført at institusjonalisert religion har mindre makt og innflytelse over samfunnet enn for 100 år siden. Derfor har ikke kirkens dogmer og normer like stor gjennomslagskraft som tidligere. Stadig færre bekjenner seg til kirkens lære. For mange av dem som søker til kirken, er den først og fremst en veileder i åndelige og etiske spørsmål, og ikke en autoritet man underkaster seg.²³ Livssynsmangfoldet er også langt større. En viktig grunn til dette siste er den økte innvandringen fra ikke-vestlige land til Europa. Med dette har særlig islam fått en langt mer synlig plass.²⁴ Det har som nevnt i innledningen også vokst fram en form for religiøsitet som vi gjerne omtaler som nyreligiøsitet. Denne religiøsiteten kjennetegnes blant annet av en sterk individualisme og at man blander ulike religiøse tradisjoner. Den er ofte også i opposisjon til de etablerte trossamfunnene.

Pilegrimsvandring var viktig for kirken i middelalderen. Både i Midtøsten og i Europa var det mange hellige mål. Jerusalem, Roma og Santiago de Compostela var de viktigste pilegrimsmålene. I Nord-Europa var Nidaros det viktigste helligstedet. Mange mennesker vandret på ledene for å nå målet og søke bot og legedom ved Hellige Olavs grav. Da reformasjonen kom, døde nesten denne tradisjonen helt ut.²⁵ Den lutherske kristendomsforståelsen medførte en endring av fromhetstradisjoner. Pilegrimsvandringen til hellige mål forsvant mer eller mindre i Norden med reformasjonen, men den avtok også sterkt i de katolske landene.²⁶

²³ Kraft, 2007, s.47.

²⁴ Schmidt, 2010, s.30.

²⁵ Johansen, 2005, s.162.

²⁶ Jensen, 2015, s.133.

I dag har pilegrimstradisjonen fått sin renessanse.²⁷ Nidaros er et av mange mål i Europa som opplever en ny tilstrømning av pilegrimer. Antall besøkende til de forskjellige pilegrimsmålne har økt betydelig. I Norden ser vi at gamle leder har blitt ryddet og merket. I vårt land har det blitt opprettet egne pilegrimssentra, og Dnk har ansatt pilegrimsprester i flere bispedømmer. Dnk arrangerer også egne pilegrimsgudstjenester, og enkelte menigheter setter opp fellesvandring til mål både i Norge og utlandet. Flere menigheter bruker pilegrimsvandring i trosopplæringen, konfirmantarbeidet og diakoniarbeidet.²⁸ Ved noen skoler deltar elevene på pilegrimsvandring, og i noen fengsler tilbyr man pilegrimsvandring som en del av et helhetlig behandlingsopplegg.²⁹ Pilegrimsvandring er også noe som tilbys ved flere retreatsentra, og Forsvarets veteransenter har gjennomført vandring for gamle soldater.

Vi ser også en kommersialisering av pilegrimstradisjonen. Ikke bare kirkelige, men også verdslige aktører tjener penger på den økte interessen for pilegrimsvandring. Den norske turistnæringen vil tjene på en større interesse for og oppslutning om pilegrimsvandring. Flere reiseselskaper arrangerer turer til hellige land, byer og leder. Langs ledene og helligstedene vokser det frem herberger og serveringssteder. Kinn bryggeri på Vestlandet produserer eget pilegrimsøl, og man kan få servert pilegrimspølse når for eksempel Pilegrimssenter Oslo har større arrangement. Både kirkeledere, ministre og kongelige har gått til Nidaros. Dette bidrar til at fenomenet får mer plass og oppmerksomhet i mediene. Både teologer, religionsvitere, statsvitere og historikere forsker på pilegrimstematikken fra ulike perspektiver, og det publiseres stadig mer litteratur om temaet.³⁰ Pilegrimen har altså blitt mer synlig i samfunnet, og stadig flere ser de positive verdiene som pilegrimstradisjonen representerer.

2.2 Pilegrimstradisjonens historiske røtter

Pilegrimsreisen innenfor kristendommen har dype røtter og lange tradisjoner. De første pilegrimene i den jødisk-kristne arven finner vi i Det gamle testamentet. Gud kalte Abraham, og Abraham vandret fra Ur til Det hellige landet som Gud hadde lovet ham. Senere i historien møter vi Moses som får i oppdrag å føre folket fra Egypt gjennom ørkenen tilbake til det lovede landet. Denne reisen trakk veldig ut i tid, og underveis var det i perioder mye uro og indre stridigheter. Gud sviktet likevel ikke Israelfolket, han åpenbarte seg for Moses og ledet folket fram til målet.

²⁷ Uddu, 2008, s.11.

²⁸ Kolbjørnsrud, 2012.

²⁹ Engedal, 2011a, og Orderud, 2014.

³⁰ Prusac, m.fl., 2009, s.7.

I Det nye testamentet møter vi Jesus som vandret med disiplene. Gjennom undervisning, forkynnelse, undere og bønn forstod disiplene stadig mer av hvem denne underlige mannen var. Etter oppstandelsen møter vi Jesus som vandret til Emmaus sammen med to fortvilte menn. Først under måltidet etter vandringen forstod mennene hvem de hadde fått besøk av. Etter den første pinsedagen startet apostlene på sitt misjonskall, og med Jerusalem som utgangspunkt dro de ut på misjonsreiser. Det tok så noen hundre år før vi fikk en form for kristne reiser som vi kan kalle pilegrimsreiser.

I jødedommen var det en lov som tilsa at man skulle reise til Jerusalem ved tre av årets viktigste høytider. Innenfor kristendommen vokste denne praksisen med å reise til hellige steder, der hellige mennesker har levd og virket, først fram i det fjerde århundret.³¹ Dette var noe som skjedde samtidig med utviklingen av helgendyrkelsen. Ved siden av denne typen vandring ble det etablert en praksis med å oppsøke hellige mennesker som har spesielle kunnskaper og evner. Dette var mennesker som hadde trukket seg tilbake for å leve et liv i studier og bønn. Allerede i Apostlenes gjerninger finner vi vitnesbyrd om mennesker som opplevde legedom i nærværet av hellige mennesker og gjenstander.

Det finnes tekster fra det fjerde og det femte århundret som diskuterer hensikten og formålet med pilegrimsvandring. Vi ser i disse tekstene at pilegrimen lever i en spenning mellom livet på jorda og livet som venter i Paradis der framme. Et viktig poeng for vandreren var å fri seg fra det som hindret ham i å ha fokus på det åndelige. Pilegrimens endelige mål var himmelen.³²

I tiden før keiser Konstantin³³ var mange kristne blitt drept for sin tros skyld. Disse fikk i kirken status som martyrer. En rekke av disse martyrene fikk også status som helgener. Ved enkelte av gravene til helgenene ble det bygget kirker, og til disse kirkene valfartet de troende.³⁴ På 300-tallet utviklet raskt Roma og Jerusalem seg til å bli de viktigste pilegrims-målene. Jerusalem var viktig for de kristne fordi Kristi grav var der, mens Roma var viktig fordi det var sentrum i verden, og fordi lederen for apostlene, Peter, ble drept og gravlagt der.³⁵

Utover på 400- og 500-tallet skjedde det en stor vekst i antall pilegrimer. Dette skjedde samtidig med at det europeiske kontinentet var preget av at Romerriket gikk i oppløsning og

³¹ Kraft, 2007 s.45.

³² Prusac, 2009, s.22.

³³ Konstantin ble keiser i år 306 e.Kr.

³⁴ Prusac, 2009, s.24.

³⁵ Prusac, 2009, s.23.

at germanske folkegrupper strømmet inn fra øst. Dette skapte konflikt og uro over hele det gamle riket. Mange steder måtte innbyggere og nye innflyttere kjempe om ressursene, og politiske skifter og oppdelingen av Romerriket endret livene til mange. Det ble farligere å legge ut på reise i denne perioden, og under slike forhold kunne en pilegrimsreise skape større utfordringer enn tidligere.

Gjennom middelalderen vokste antallet pilegrimer, og det gikk mange veier til en rekke helligsteder. Menneskene i Norden ble knyttet nærmere Europas sentrum ved at kirken fikk fotfeste i nord. Pilegrimsveiene ble årer for utveksling av kultur, ideer og åndelighet. På den måten ble kontinentet bundet sammen. I middelalderen var det fokuset på legedom, helbredelse og bot som var motivet bak mange av vandringene, men det fantes også reisende med andre motiver.³⁶ Noen kan ha vært vel så mye turister som religiøst søkende. Hovedmotivet for andre kan ha vært eventyrlyst, eller at de prøvde å slippe unna ubehageligheter der de kom fra. For andre kan pilegrimsreisen ha vært ilagt som straff for en forbrytelse, mens for kvinner kunne en pilegrimsreise gi større frihet enn hun opplevde som bundet til hus og mann. Helligstedene hadde stor tiltrekningskraft på de troende, og i perioden 1000-1500 e.Kr. hadde pilegrimsvandring sin storhetstid i Europa.³⁷

De fysiske levningene etter de hellige personene hadde en spesiell kraft, og gjenstander som helgenene hadde eid kunne være i besittelse av den samme kraften. I nærheten av disse relikviene kunne man derfor oppleve helbredelse fra sykdom. Etter hvert som historiene om relikviens helbredende kraft spredde seg, ble det stadig viktigere å komme i kontakt med disse, og helst også komme i besittelse av en. Dette var viktig siden en relikvie også kunne beskytte og verne mot framtidige farer. Man ba til helgenen slik at den skulle gå i forbønn for en, fordi man trodde at deres nærhet til Gud ville styrke bønnens virkning. Denne kraften som de hellige menneskene hadde, medførte at mange la ut på vandring i middelalderen.³⁸

For norske pilegrimer ble Olav den helliges grav i Nidaros det store pilegrimsmålet. Allerede på 1030-tallet, kort tid etter helgenkongens død, begynte mennesker å valfarte til hans grav.³⁹ Kulten rundt hellige Olav vokste raskt og bredte om seg i hele Norden. Slaget på Stiklestad blir gjerne omtalt som starten på et religionsskifte i landet. Helgenkongen ble tildelt rollen som den store kristningskongen og fikk en svært sentral plass i menneskers bevissthet. Han

³⁶ Kraft, 2007, s.47.

³⁷ Bradley, 2010, s.44.

³⁸ Vedeler, 2009, s.68.

³⁹ Anmarkrud og Vehusheia, 1997, s.19.

ble Norges nasjonalhelgen, og hadde en sammenbindende effekt på folket. Etter hvert ble Olav den helliges grav det viktigste pilegrimsmålet i hele Nord-Europa i middelalderen.⁴⁰

I den første tiden kan det se ut som at det i hovedsak var mennesker fra de øvre sosiale lag som la ut på pilegrimsferd. Dette fordi det var ressurskrevende å reise ut. I høymiddelalderen ble det vanligere at folk fra alle sosiale lag la ut på vandring. En viktig grunn til det var kirkens pålegg om at man skulle skrifte en gang i året, og det kunne medføre at man ble ilagt botsøvelser i form av å legge ut på pilegrimsferd.⁴¹ Utover i høymiddelalderen begynte interessen for pilegrimsvandring blant de bedrestilte å avta. Man fikk i kirken en praksis med at man kunne betale for den ilagte boten med penger. Dermed kunne de med økonomi til det betale seg fri fra en slitsom pilegrimsferd. Praksisen med å betale seg fri fra bøter utviklet seg i senmiddelalderen til en ordning til handel med avlatsbrev.⁴²

Under reformasjonen talte Luther kritisk mot mange av fromhetstradisjonene innenfor den katolske kirken. Han var sterkt kritisk til hvordan pilegrimstradisjonen hadde utviklet seg, fordi han mente at den lett kunne føre til synd og forakt for Guds bud.⁴³ Pilegrimsvandringen var blant annet knyttet til boten og avlatshandelen. Luther mente at kirken gjennom avlatshandelen utnyttet mennesker som ønsket å forkorte sitt opphold i skjærsilden. Den lutherske læren avviklet skjærsilden og etablerte en ny forståelse av boten. Hellige steder, gjenstander og personer ble langt mindre viktige i de protestantiske kirkene. Den nye kirkeordningen medførte at en lang tradisjon med pilegrimsvandring ganske raskt stoppet opp i Nord-Europa. Pilegrimsmålene ble etter hvert glemt og ledene grodde igjen. Helgenvalfarter ble straffbart.⁴⁴ Innføringen av en luthersk kirke i Norge medførte at man ganske brutalt fordømte og kastet ut en rekke innarbeidede praksiser. Denne endringen vakte sterk forargelse og frustrasjon hos mange. Folket ble verken spurt eller hørt da kongen i København bestemte at kirkeordningen skulle endres. Enkelte tradisjoner levde likevel videre i det skjulte. Reiser til Kristus-figuren i Røldal kirke var en tradisjon som ikke stoppet opp, og enkelte fromhets-tradisjoner fortsatte å leve videre i folkereligiøsiteten. De lutherske teologene avviste helgen-dyrkelsen, men folket klarte ikke så lett å kvitte seg med sine helgener.⁴⁵

I perioden fra det 17.-19. århundret forsvant de fleste pilegrimene i Europa. Dette gjaldt i hele Europa, også i det katolske sør. Folk sluttet nesten helt med å vandre til hellige mål. Først i

⁴⁰ Solhaug, 2009, s.116.

⁴¹ Anmarkrud og Vehusheia, 1997, s.15.

⁴² Torsvik, 2009, s.105.

⁴³ Bradley, 2010, s.59.

⁴⁴ Solhaug, 2009, s.67.

⁴⁵ Solhaug, 2009, s.64.

siste halvdel av 1800-tallet begynte en økning av antall reisende.⁴⁶ En viktig årsak til dette oppsvinget har sammenheng med at vanlige folk fikk fritid, utviklingen av turisme og at det ble enklere å ta seg fram.

2.3 Pilegrimsvandring i dag

I middelalderen la kirken klare føringer for når og hvordan en pilegrimsreise skulle utføres. Den moderne pilegrimsreisen er i langt større grad formet av den enkelte reisende, og i liten grad styrt av kirkens lære og liturgier.⁴⁷ I våre dager er man langt mere åpen for at pilegrimene kan fylle reisen med sine egne prosjekter og mål. En pilegrimsreise kan være en del av et altomfattende selvutforskningsprosjekt og en arena som fremmer tenkning og refleksjon.

Siv Ellen Kraft viser til en rekke religionshistorikere som hevder at samtidsreligiøsiteten preges av en «søkermentalitet» og «quest-kultur».⁴⁸ Disse forskerne hevder at det har skjedd et skifte fra en aksepterende til en spørrende holdning i møte med religionen. Noe av det som kjennetegner questkulturen er et fokus på selvforståelse og selvutvikling, men også av røtter og fast grunn. Målet er å vokse som menneske, utvikle sin spiritualitet og hente inspirasjon fra ulike livssynstradisjoner. Man er ofte positiv til det religiøse, men kritisk til institusjonalisert religion.

De siste 30-40 årene ser vi en revitalisering av pilegrimstradisjonen i Europa. Gamle mål har fått økt interesse, og nye mål har dukket opp. Langs de forskjellige rutene vandrer det både troende og ikke-troende. Motivene for vandringene er ulike og sammensatte. Det er kanskje ikke heller alltid helt gitt hvorfor man har lagt ut på tur. Alle vandrere har ikke reflektert like mye over motivene. Men det vi ser er at pilegrimsvandring har en tiltrekkende virkning på mennesker i dagens Europa. Gamle tråkk blir på ny merket, og de lokale kirkene langs rutene åpner sine dører.

Mary Lee og Sidney Nolan har forsket fram en rekke tall som viser pilegrimsfenomenets omfang i Europa.⁴⁹ De hevder at det er 6000 pilegrimssentre i Vest-Europa som samlet får 100 millioner besøkende. Av disse er 60 millioner «religiøst motivert». De forteller videre at det finnes 830 helligsteder som får mer enn 10 000 besøkende hvert år. Alle disse reisende tar

⁴⁶ Kraft, 2007, s.45.

⁴⁷ Kraft, 2007, s.47.

⁴⁸ Kraft, 2007, s.48.

⁴⁹ Bradley, 2010, s.16.

med sine erfaringer hjem til sine lokalmiljøer og bidrar dermed til at lokale kirker og menigheter blir berørt av fenomenet. Vi vet også at mange mennesker reiser til helligsteder utenfor Europa. Disse menneskene kan være knyttet til andre religiøse tradisjoner enn den kristne. For eksempel er pilegrimsreisen til Mekka viktig for Europas voksende antall muslimer. Til sammen ser vi dermed at pilegrimen har blitt en synligere aktør i dagens samfunn.

Det er ikke slik at alle pilegrimer velger å gå til helligstedene. For å nå reisens mål velger enkelte buss eller fly. Noen ønsker også mer komfort knyttet til mat og overnatting. Dette er det en rekke aktører i nærheten av pilegrimsmålene som ønsker å utnytte. I 2012 kunne man lese i avisen *Vårt Land* at den globale «pilegrimsindustrien» omsatte for nær 50 milliarder i året.⁵⁰ For enkelte byer og landsbyer utgjør denne turismen en svært viktig inntektskilde. I den samme reportasjen går det fram at 90% av Lourdes bybudsjett kommer gjennom inntekter fra besøkende. Videre står det å lese at FNs turistorganisasjon i 2007 uttalte at «religiøs turisme» er den delen av reiselivet som vokser raskest. Når vi snakker om «religiøs turisme», møter vi også på spørsmålet om hva som skiller en turist fra en pilegrim og hva som skiller en turistreise fra en pilegrimsreise. Her må det være glidende overganger. For eksempel kan en pakkereise til Israel inneholde både typiske turistaktiviteter og elementer som inngår i en pilegrimstradisjon.

2.4 Motiver for vandring og erfaringer fra vandring

I det følgende kapittelet vil jeg skrive mere inngående om hvilke motiver som driver mennesker i dag ut på en pilegrimsvandring, og hvilke erfaringer de vandrende gjør. Det vises til en rekke forskjellige forskere og studier som er gjort på motiver og erfaringer.

Et sentralt bidrag til hvordan man skal forstå pilegrimsreiser i en kristen kontekst er gitt av forskerne Turner & Turner. De tar utgangspunkt i etnografen van Gennep sin forskning på overgangsriter.⁵¹ En overgangsrite markerer overgangen fra en status til en annen. For eksempel overgangen fra barn til voksen. I mange samfunn vil en slik overgangsrite være obligatorisk for at et statusskifte skal finne sted. Van Gennep hevder at en overgangsrite har tre faser; separasjon, liminalfase og gjenopptakelse i samfunnet. Den første fasen omhandler løsrivelse fra et individ eller en gruppe. I liminalfasen blir statusen til individet tvetydig, og

⁵⁰ *Vårt Land*, side 12-13, 15. oktober 2012.

⁵¹ Gennep, 1960.

han eller hun kan ikke relatere seg til familien og omgivelsene på samme måte som tidligere. Turner hevder at denne fasen har et potensiale til noe nytt. I en slik overgangsfase kan man stille spørsmål ved oppfatninger og systemer man har tatt for gitt. Når individet kommer til den tredje fasen skal han med en ny og endret status finne sin plass i samfunnet igjen. Turner & Turner hevder at begrepet liminalitet kan brukes til å kartlegge mer enn overgangsriter:

Liminality is now seen to apply to all phases of decisive cultural change, in which previous orderings of thought and behavior are subject to revision and criticism, when hitherto unprecedented modes of ordering relations between ideas and people become possible and desirable.⁵²

Turner & Turner forsøkte å lete etter liminalitet i katolske riter. De kunne ikke finne noe som fullt ut tilsvarte den liminalitet V. Turner hadde funnet i tidligere undersøkte ritualer i stammesamfunn. En tydelig forskjell var mangelen på adskillelse fra storsamfunnet. En slik adskillelse gjenfant man kun i spesielle klosterordener.⁵³

For majoriteten i Den katolske kirken har en pilegrimsreise representert den store liminale erfaringen i det religiøse livet. I samfunn der de fleste var bundet til livet i en landsby, var det få andre muligheter for å reise enn pilegrimsreisen.⁵⁴ I stammesamfunnene var overgangssritene obligatoriske. Pilegrimsreisen har i den katolske tradisjonen ikke vært obligatorisk for de troende. Turner & Turner innfører derfor begrepet frivillig liminalitet; liminoid, om slike reiser. De mener at pilegrimsreisen er det beste eksempelet på dette innenfor en kristen kontekst.⁵⁵

Turner & Turner hevder at pilegrimsreisen er en liminal(liminoid) fase, og at denne kjennetegnes av *communitas* og *anti-struktur*. På en pilegrimsreise vil status og posisjon få mindre betydning, titler og fine biler blir lagt igjen hjemme. Vandringen preges av anti-struktur. Pilegrimen blir frigjort fra dagliglivets strukturer. Man går sammen, spiser, prater og sover sammen. I en slik situasjon oppstår det en samhørighet mellom de som vandrer. Det er dette Turner & Turner kaller for *communitas*.⁵⁶ De hevder videre at pilegrimsreisen ikke fører til endret status slik man ser at initiasjonsritene i stammesamfunnene gjør, men at den likevel er en form for initiasjonsrite fordi pilegrimen kan oppnå et dypere eksistensnivå enn han

⁵² Turner & Turner, 1978, s.2.

⁵³ Turner & Turner, 1978, s.4.

⁵⁴ Turner & Turner, 1978, s.7.

⁵⁵ Turner & Turner, 1978, s.9.

⁵⁶ Turner & Turner, 1978, s.34-35.

tidligere har gjort. «Pilgrims have often written of the «transformative» effect on them of approaching the final altar or the holy grotto at the end of the way.»⁵⁷

Turner & Turner har blitt kritisert fra flere hold for at de har en for snever forståelse av den moderne pilgrimstradisjonen. Antropologen Alan Morinis har en annen tilnærming til hvordan man skal forstå pilgrimsfenomenet. Han hevder at pilgrimsfenomenet kan ha en rekke ulike former i ulike kulturer og til ulike historiske tider. Pilgrimsferden knytter han til ideal eller motiv, et ideal eller motiv man ikke kan oppnå i hverdagen.⁵⁸ Pilgrimsferden må forstås som reise og prosess, og han argumenterer videre for at den kan deles opp i seks ulike kategorier, idealer eller motiver. Samtidig understreker han at en slik oversikt ikke er uttømmende.⁵⁹

- 1) *Devotional*: Slike pilgrimsreiser har som mål å ære en hellig person, en guddom eller et symbol. Man reiser for å oppsøke steder der den hellige personen eller guddommen har levd. For eksempel reiser man til Israel for å oppsøke steder som er knyttet til Jesu liv.
- 2) *Instrumental*: Dette er en reise som har et verdslig mål eller hensikt. Det kan for eksempel være at man reiser til en helligdom for å oppnå helbredelse for sykdom. Lourdes i Frankrike er et kristent pilgrimsmål dit mange reiser for å søke helbredelse.
- 3) *Normative*: Denne type pilgrimsreise er knyttet til en viktig livshendelse eller en årlig feiring/fest. Fra Det gamle testamentet kjenner vi jødernes årlige vandringer til Jerusalem.
- 4) *Obligatory*: Dette er en reise som de troende er pålagt å utføre. For muslimene er det obligatorisk å gjennomføre en pilgrimsreise til Mekka en gang i livet. I middelalderen kunne kristne bli pålagt en pilgrimsreise som straff eller bot.
- 5) *Wandering*: Denne type reise har intet forutbestemt mål. Pilgrimen legger ut på vandring i håp om at han skal nå større forståelse og visdom, og at Gud skal vise ham en vei. Dette ser vi et eksempel på i historien om Abraham som ble kalt til å bryte opp og legge ut på en reise.

⁵⁷ Turner & Turner, 1978, s.11.

⁵⁸ Morinis, 1992, s.2-4.

⁵⁹ Morinis, 1992, s.10-14.

- 6) *Initiatory*: På denne reisen søker pilegrimen forvandling av status, eller en forvandling av seg selv. Den troende som reiser til Mekka, kan oppleve økt status etter å ha vendt hjem.

Vi ser av oversikten ovenfor at Morinis har en bredere forståelse av hva en pilegrimsreise kan være enn det vi ser hos Turner & Turner. Morinis hevder at kjernen i pilegrimsreisen handler om bevegelse. Dette ser vi i alle de seks nevnte typene. Det som er felles for alle pilegrimsreiser er at de består av en *reise* og et *mål*. Reisene kan ha ulikt omfang og ulik karakter, men alle reisene har et mål.⁶⁰

James J. Preston, også han antropolog, har en annen tilnærming til hvordan man skal forstå pilegrimens motiver og de hellige stedene. Han anvender begrepet *åndelig magnetisme* som avgjørende for å forstå pilegrimsfenomenet. Det er ikke helligdommen i seg selv Preston har fokus rettet mot. Den åndelige magnetismen, skapt på grunnlag av historiske, geografiske, sosiale og andre forhold, er knyttet til de verdiene som helligstedet skaper. Menneskets nysgjerrighet driver det til hellige steder. Disse helligstedene deler Preston inn i fire ulike kategorier/typer.

- 1) *Helbredelse*: Forventninger og håp om helbredelse driver mennesker til en rekke helligsteder. Blant annet hellig vann og hellige kilder er sentrale mange steder. Helbredelser er ofte knyttet til bønn om å bli frisk fra sykdom, men det kan også involvere helbredelse av brutte relasjoner eller vanskeligheter med å få jobb.
- 2) *Tilsynekomst av overnaturlige skapninger*: Steder hvor guddommer eller guddommelige skikkelser har åpenbart seg for mennesker. De kan ha overbrakt beskjeder, skrifter eller lover til utvalgte personer. Ved noen slike helligsteder har man også en forventning om at det overnaturlige igjen skal komme tilsyne. I den kristne tradisjonen er flere helligsteder knyttet til at Jomfru Maria har vist seg for folk og formidlet et budskap som påpeker et problem i samfunnet. Dette gjelder blant annet Fatima i Portugal og Lourdes i Frankrike.
- 3) *Hellig geografi*: Både jødedommen, kristendommen og islam knytter hellighet til landet Israel. I India vil en hindu se på landet som hellig. Det kan være snakk om fjell, elver, trær og steiner som har en spesiell plass i religionen. Disse hellige stedene i landskapet er ofte knyttet til en viktig hendelse i religionens historie.

⁶⁰ Morinis, 1992, s.15.

- 4) *Vanskelig tilgjengelige steder*: Noen steder har en tiltrekningskraft på pilegrimen i kraft av å være vanskelig tilgjengelig. I middelalderen var det forbundet fare ved å reise til Det hellige land. Andre steder kan ha en tiltrekningskraft ved at det er knyttet krevende ritualer til helligstedet. Dette siste ser vi for eksempel knyttet til Lough Derg i Irland der katolikkene ærer St. Patrick.

Preston legger til at også andre faktorer enn de fire ovennevnte kan virke tiltrekkende på pilegrimen. Han nevner nasjonal identitet som en faktor. En annen faktor kan være samlingen av relikvier. Spesielt i høymiddelalderen var fokuset på relikvier veldig stort i Den katolske kirken.⁶¹

I våre dager kommer mange av pilegrimene fra land og tradisjoner der man ikke har vært opptatt av å vandre til hellige mål siden før reformasjonen. Mange moderne pilegrimer går ikke til steder som er hellige for dem, og derfor vil ikke Morinis' eller Prestons typologier nødvendigvis passe. Dette får den følge at vi må stille nye spørsmål til hvordan man skal forstå motivene hos den moderne pilegrimen.

De danske religionsviterne Østergaard og Christensen hevder at en postmoderne pilgrimsreise er en reise som foregår utenfor fortolkningen av tradisjonell religion. Videre hevder de at innholdet i en slik reise handler om en søken etter autentisitet og seg selv. «Most postmodern pilgrims give as the reason for undertaking the pilgrimage the opportunity for time and space for reflections and the need for a (marking of) change in life.»⁶² Den postmoderne pilegrimen går ofte de samme veiene som middelalderens pilegrimer, men han gir vandringen et annet innhold. Vandringen i dag handler om å søke i seg selv etter mening. Det kan også handle om å få avstand til ulike stressfaktorer i forbrukersamfunnet. Slik forstått framstår pilgrimsvandring i sin enkelhet som en motkultur. Det som forbinder den postmoderne pilgrimsreisen med en reise i middelalderen er selve vandringen. Det er dette som gir reisen autentisitet og mening. Mens det som skiller er at mens middelalderens vandring hadde Gud som mål, har den postmoderne pilegrimen seg selv som mål.⁶³

Helge Alfred Olsen gjør i sin masteroppgave en empirisk undersøkelse av motiver for hvorfor mennesker går pilgrim til Nidaros i dag. Han hevder at moderne pilgrimsvandring er et uttrykk for individualisert religion. Refleksjon over livet, søken etter mening og åndelige opplevelser er viktige bestanddeler i dette. I sitt arbeid holder han særlig fram to momenter

⁶¹ Preston, 1992, s.33-38.

⁶² Østergaard og Christensen, 2010, s.242.

⁶³ Østergaard og Christensen, 2010, s.244.

for å forstå motivene. Det ene momentet kaller han «flow», et begrep han henter fra psykologen Mihaly Csikszentmihalyi, og «anamnesis», et begrep han henter fra Danièle Hervieu-Lèger. «Flow» inntreffer når man går helt og fullt opp i en aktivitet og klarer å være tilstede i aktiviteten. Denne opplevelsen kan føre til meditasjonslignende tilstander, enhet med omgivelsene og lykketilstander.⁶⁴ Disse erfaringene kan oppleves som dype og viktige i den individuelle religiøsiteten.⁶⁵ Pilegrimsvandring kan også sees på som utøvelse av «anamnesis». Dette handler om å hente fram gamle skikker og praksiser for å skape mening og sammenheng for nåtid og fremtid. På den måten kan pilegrimsvandring være et redskap for å «reparere brudd i den kollektive hukommelsen».⁶⁶ Dette står ikke i motsetning til at pilegrimsvandring kan sees på som individualisert religion. Begge begrepene kan sees på som ulike sider ved moderne pilegrimsvandring, og de kan begge bidra til å forsterke opplevelsen av det ekte og autentiske.

En sammenligning av turistreiser og pilegrimsreiser er temaet for Lene Louise Løvers masteroppgave fra 2008. Hun skriver blant annet om motiver for å reise, og hvordan reisemål, identitet og status henger sammen. Til forskjellige reisemål er det knyttet ulik status. Det oppleves som mer attraktivt å reise til et eksotisk mål langt borte enn «bare» å reise på en chartertur til Syden. Ulike reisemål handler blant annet om hvordan vi liker å framstille oss selv. I oppgaven får Løver fram at det er knyttet høyere status til det å være pilegrim enn det å være turist.⁶⁷

I sin masteroppgave fra 2015 skriver Jan Kristian Behrentz om moderne pilegrimers opplevelser av å vandre leden til Nidaros. Fokuset rettes mot motivasjonsprosesser og den læringen som skjer under vandringen. Behrentz trekker blant annet fram hvordan rammene rundt vandringen og selve gåingen bidrar til å skape nye tanker om fortid, nåtid og framtid.⁶⁸

Leif Gunnar Engedal utfører i 2011 en undersøkelse av fengselsinnsattes pilegrimserfaringer. Undersøkelsen er basert på pilegrimsvandring gjennomført i en kristen kontekst med daglige liturgiske samlinger i kirkerommet gjerne ledet av en prest. Engedal anvender i sin studie teori og begreper fra Turner & Turner for å analysere pilegrimsvandring for fengselsinnsatte til Nidaros. Han hevder at det under vandringen oppstår et nytt og annerledes fellesskap preget av en annen form for gjensidighet og fortrolighet. Dette fellesskapet svarer

⁶⁴ Olsen, 2011, s.89.

⁶⁵ Olsen, 2011, s.86.

⁶⁶ Olsen, 2011, s.95.

⁶⁷ Løver, 2008, s.53-55.

⁶⁸ Behrentz, 2015.

ifølge Engedal ganske presist til Turners beskrivelse av fellesskapet forstått som *communitas*. Dette nye fellesskapet opplever pilegrimene som frigjørende, noe som også passer med Turners forståelse av *communitas*.⁶⁹

Den andre viktige dimensjonen som Engedal trekker fram til hva som skjer underveis på vandringen er hvilken betydning forholdet til «de andre» har. De vandrende forteller om mange positive møter med de andre pilegrimene og positive møter med folk langs leden. Gjestfriheten, den menneskelige varmen og god mat bidrar til at pilegrimene føler seg anerkjent og verdsatt. Dette siste fokuset er noe Engedal i liten grad gjenfinner i forskningen knyttet til pilegrimsvandring. Selv understreker han viktigheten av dette i sin studie. Den positive måten pilegrimene blir møtt på, påvirker hvordan de ser på seg selv.⁷⁰

Den enkeltes møte med «seg selv», utgjør den tredje viktige dimensjonen til hva som skjer underveis på vandringen. I fengselet preges dagene av et fast mønster der de innsatte opplever en monotoni som låser tankene. Ute på vandringen opplever de at den tankemessige monotonien på avgjørende vis brytes opp og forandres. «Når kroppen settes i bevegelse, og man gradvis går seg inn i den nye daglige rytmen, åpnes det ikke bare nye fysiske og geografiske landskaper. Det åpnes også nye *mentale rom* og *symbolske landskaper*.»⁷¹ I denne situasjonen skapes det en mulighet for bearbeidelse av erfaringer og refleksjon rundt framtidige valg.

I Engedal sin studie kommer det fram at bevegelsen mot selve målet for reisen, Nidarosdomen, har betydning for flere av pilegrimene. Flere av dem strever underveis med fortidige hendelser og smertefulle relasjoner. Uavhengig av religiøs tro opplever pilegrimene samlingene i kirkerommene som et godt sted for ettertanke og bearbeidning av egne livserfaringer. Dette åpner opp for det Engedal kaller en «*eksistensiell reorientering* knyttet til behov for oppgjør og tilgivelse.»⁷² Framme ved målet opplever pilegrimene møtet med selve Nidarosdomen som en stor og fin opplevelse, og den liturgiske samlingen i Mariakapellet oppleves for de fleste som et sterkt minne for livet og dypt meningsfullt.⁷³

⁶⁹ Engedal, 2011a, s.64-65.

⁷⁰ Engedal, 2011a, s.65.

⁷¹ Engedal, 2011a, s.66.

⁷² Engedal, 2011a, s.68.

⁷³ Engedal, 2011a, s.68.

2.4.1 Ulike motiver og erfaringer fra Caminoen

I sin bok *Pilegrim* viser Roger Jensen til tysk forskning som har undersøkt praksiser og erfaringer hos pilegrimer som har vandret Caminoen til Santiago de Compostela.⁷⁴ I 2010 ble det empiriske materialet innsamlet, og resultatene ble publisert fra 2012. Et av de områdene som er undersøkt er knyttet til motiver og beveggrunner for å gå pilegrim. I undersøkelsen var det 21 ulike svaralternativer. Tabellen nedenfor viser hvor stor prosent som oppgav de enkelte svaralternativ som «svært viktige».⁷⁵

	Svaralternativ	Prosent
1	Å finne seg selv	51,8 %
2	Avbrekk fra hverdagen	40,2 %
3	Å nyte stillheten	39,2 %
4	Å føle den åndelige/spirituelle atmosfæren	34,6 %
5	Opplive naturen	34,4 %
6	Nyte synet av vakre landskap	32,9 %
7	Ønsket om å bli kjent med mennesker fra andre kulturer	23,7 %
8	Religiøse grunner	23,4 %
9	For å bli kjent med andre religioner	22,4 %
10	Være sammen med familien	22,2 %
11	Opplive eventyr	20,9 %
12	Å være del av et pilegrimsfelleskap	19,1 %
13	Sport eller fysisk bevegelse	17,3 %
14	Å se kulturminner eller severdigheter	17,2 %
15	Å gjøre bot for Gud	16,6 %
16	Bearbeide en livskrise	14,2 %
17	Å oppleve kristne steder	12,1 %

⁷⁴ Jensen, 2015, s.77.

⁷⁵ Jensen, 2015, s.79.

18	Interesse for dyr og blomster	9,5 %
19	Feire med andre mennesker	7,4 %
20	Å nå pilegrimsmålet	6,6 %
21	Billig ferie	5,2 %

Basert på disse svarene anga forskerne fem idealtypiske pilegrimer:

- 1) *Den spirituelle søkende pilegrim:* Av motivene, se ovenfor, er særlig 1, 2, 3, 4 og 16 representert. Dette er den største av de fem gruppene. De som tilhører denne gruppen søker etter mening i livet, konsentrasjon, dypere erfaringer og forandring.
- 2) *Den religiøse pilegrim:* Det er motivene 4, 8, 12, 15 og 17 som er spesielt representert her. Vandringsen for den religiøse pilegrimen handler mye om en fordypning i troen, ønsket om forandring er ikke like sterkt, mens møtet med prester og kirker er viktigere. Disse vandrerne utgjør den gruppen som ligger nærmest de historiske motivene for å vandre.
- 3) *Sport-pilegrimen:* For denne gruppen er det motivene 13 og 20 som ligger nærmest. Det spirituelle og religiøse betyr minimalt for denne gruppen. Pilegrimsvandringen blir i større grad et treningsmål, og fokuset ligger på utholdenhet og mestring.
- 4) *Eventyr- og opplevelsespilegrimen:* Av de ovennevnte motivene er det særlig 11, 19 og 21 som gjelder. For denne gruppen blir vandringsen mer som en hvilken som helst annen aktivitet der fokuset ligger på eventyr og opplevelser.
- 5) *Den kultur- og landskapsorienterte pilegrimen:* For denne siste gruppen er det særlig 5, 6, 7, 9, 10, 14 og 18 som gjelder. Disse pilegrimene er mer opptatt av komfort. De velger gjerne bagasjetransport og litt bedre overnattingssteder. Målet er i større grad å få en fin ferie.⁷⁶

Vi ser av denne undersøkelsen at det foreligger svært ulike og mange motiver for å legge ut på en pilegrimsreise i dag. Bakgrunnen for en vandring kan være nokså sammensatt. Flere av motivene for å vandre er som vi så ovenfor ikke religiøst begrunnet. Vi kan derfor hevde at det har skjedd en sekularisering av motiver sammenlignet med tidligere tider. Av de som vandrer til Santiago, er det kun 6,6 % som peker på at målet er en svært viktig årsak til

⁷⁶ Jensen, 2015, s.79-80.

vandringen. Dermed forstår vi at det er det som skjer på veien, som dagens pilegrim er mest opptatt av. Av tallene som er gjengitt ovenfor, ser vi at den største gruppen av pilegrimer er spirituelt søkende. Disse pilegrimene søker mening med tilværelsen. De søker forandring, en ny retning, helhet og autentisitet.

Forskningen fra Tyskland peker også på hvilke erfaringer som er gjort underveis på Caminoen. Jensen viser til Patrick Heisers inndeling i tre avgjørende sider ved livet på veien til Santiago:⁷⁷

1) *Natur og kroppslighet*: Noen av de sterkeste opplevelsene som pilegrimene gjør er knyttet til natur og kroppslighet. Disse kan være av både positiv og negativ karakter. Under en lengre vandring møter man ulike landskap og skiftende vær. Man får kjenne på kroppens begrensinger gjennom slitne bein, stive skuldre og vannblemmen på føttene. Lange dagsmarsjer gjennom flere uker er en svært annerledes opplevelse for det senmoderne mennesket.

2) *Herbergene*: Dette er stedet for sosial samhandling og fellesskap. Det finnes både kirkelige, offentlige og private herberger. Disse er noe ulike. De kirkelige herbergene skiller seg ut ved at det arrangeres religiøse samlinger. På herbergene spiser man sammen, utveksler erfaringer, hviler og planlegger neste etappe.

3) *Dannelsen av fellesskap*: Man blir på Caminoen en del av et felleskap fordi man er en pilegrim. Det trekkes frem at man som pilegrim i større grad blir sett som et helt menneske, og de sosiale rollene man forholder seg til hverandre gjennom i dagliglivet er mindre viktige. Alder, profesjon, status og posisjon er underordnet, og den enkeltes personlighet gis større plass. Et annet fellesskap man blir en del av, er det historiske fellesskapet som Caminoen representerer. Her knyttes det bånd bakover til den kulturen og historien som veien representerer.

Oversikten ovenfor peker på hva som er typiske kjennetegn for livet på Caminoen. Av oversikten ser vi at det første punktet langt på vei er individualistisk, mens i de to neste står fellesskapet sentralt. Pilegrimsfellesskap er også noe vi finner i egne pilegrimsforeninger og i ulike forumer på Internett.

Jensen fortsetter å vise til tysk forskning når det pekes på at den enkelte pilegrims livshistorie eller biografi er viktig for å forstå dypere årsaker og motiver for vandringen.⁷⁸ Til grunn for å

⁷⁷ Jensen, 2015, s.81.

⁷⁸ Jensen, 2015, s.83.

forstå pilegrim som et biografisk program ligger 24 dybdeintervjuer gjort på Caminoen i 2010. I interjuvene var det særlig to perspektiver som var sentrale. Det ene handlet om hva som var den utløsende årsaken til vandringen, og det andre handlet om hva man opplevde under pilegrimsvandringen. På bakgrunn av intervjuene ble det lagt fram fem hovedmotiver eller idealtyper knyttet til pilegrimens biografier.⁷⁹

- 1) *Biografisk status*: Man går for å gjøre opp status i eget liv. Andre pilegrimer som man møter underveis er mindre viktige. Eksistensielle spørsmål og det å arbeide med ting i sitt eget liv er sentralt. Man har også sett at noen pilegrimer knytter kroppslige smerter til sitt eget liv, dette er smerter som tolkes som bot-gjøring for dårlige handlinger eller forhold i fortiden. De som er hjemme er viktige for denne gruppen, og man har behov for å vise og fortelle dem hva man har opplevd.
- 2) *Biografisk krise*: Dette handler om pilegrimer som vandrer fordi de har opplevd en krise i sitt eget liv. Det kan være knyttet til at man har mistet en man er glad i på grunn av skilsmisse, sykdom eller død. I slike tilfeller handler vandringen om å bearbeide krisen og klare å leve med tapet. De andre pilegrimene som man møter, blir viktige gjennom at man kan dele erfaringer og problemer. Det er mindre viktig for denne gruppen hva de hjemme tenker.
- 3) *Biografisk avbrekk*: Til denne gruppen tilhører de som trenger et avbrekk fra hverdagen. For denne gruppen er det hverdagens stress og krav som fremtvinger ønsket om en annen hverdag. Det er viktig å få avstand og fri fra det vante. De andre pilegrimene på veien og de fellesskapene som oppstår underveis blir viktige.
- 4) *Biografisk overgang*: Her møter vi pilegrimer som står ved en overgang i livet. Slike overganger kan være knyttet til avslutning av studier, skifte av jobb, overgang til pensjonisttilværelsen eller at barna forlater hjemmet. Pilegrimsvandringen tilhører overgangsfasen, der både fortid, nåtid og fremtid blir bearbeidet. De andre pilegrimene man møter blir viktige samtalepartnere for å finne en retning i det livet som ligger foran.
- 5) *Biografisk ny-begynnelse*: Denne gruppen består av pilegrimer som står foran en ny begynnelse. Fortiden er tilbakelagt, og nå ligger fokuset på det som ligger foran. Denne typen ligner på den ovenfor, men til denne gruppen tilhører de som selv har foretatt bruddet med fortiden. Livets tidligere utfordringer og erfaringer blir bearbeidet

⁷⁹ Jensen, 2015, s.83-84.

i samtale med andre pilegrimer. Relasjonen og felleskapet med andre pilegrimer er viktig.⁸⁰

Vi ser av denne oversikten at det er mulig å skille mellom fem hovedtyper av pilegrimer. Livssituasjonen forut for vandringen og utløsende årsaker til vandringen avgjorde denne inndelingen. Innenfor de ulike kategoriene finner vi ulike behov for samtale og fellesskap.

2.5 Sammendrag

Pilegrimsvandring har fått ny aktualitet, og vi snakker gjerne om en pilegrimsrenessanse. For å få en større forståelse for dette fenomenet, har jeg gitt et kort omriss av pilegrimsvandringens historiske røtter. Vi har også sett på fenomenets utbredelse og omfang i vår tid.

Senere i kapitelet så vi på hvilke motiver som får mennesker til å legge ut på en pilegrimsvandring i dag. Vi har sett at ulike studier peker på ulike årsaker til at mennesker vandrer. De ulike studiene kan utfylle hverandre og gi et større bilde av hva det er som driver mennesker til pilegrimsledene. I drøftingskapittelet, kapittel 5, skal jeg komme nærmere innpå hva det er som gjør at mennesker søker til pilegrimsvandring. Et annet moment vi har sett på i kapittel 2, er hvilke erfaringer og opplevelser mennesker gjør under en pilegrimsvandring. Også dette skal vi se nærmere på i kapittel 5 når jeg drøfter hvilke erfaringer fra pilegrimsvandring som kan bidra til identitetsdannelsen.

⁸⁰ Jensen, 2015, s.84-85.

3.KULTURANALYSE

I innledningen stilte jeg spørsmål ved hvorfor pilegrimsvandring har fått økt tilstrømning i vår tid. For å finne svar på dette, blir det aktuelt å se om det er noen sider ved vår kultur som har bidratt til å utløse denne økte interessen. Ved siden av fokuset på kulturanalyse, vil jeg i dette kapittelet også komme inn på betingelsene for identitetsdannelse i samtiden. Vi skal se at dette er vanskeliggjort av kultursituasjonen. Dette siste fokuset vil riktignok få en langt større plass i kapittel 4.

3.1 En pluralistisk kultur

Vår kultur kjennetegnes av et stort mangfold på alle livets områder. Raske forandringer og et høyt materielt forbruk er andre ting som preger samfunnet. Noen vil hevde at kulturen er overfladisk og underholdningsorientert. Alle disse momentene medfører at mange synes det er vanskelig å finne sin plass i et fellesskap. Denne noe forvirrende samtiden medfører at mange av oss søker bakover for å finne svar. Vi blir mer opptatt av historie, røtter og tradisjoner. Interessen for lokalhistorie og slektsforskning øker. I år har man vist fjerde sesong av programmet *Hvem tror du at du er?* på NRK 1.⁸¹ Slike programmer kan forsterke interessen for røttene våre. Fortiden kan hjelpe oss til å finne ut hvem vi er. Tilknytningen til ei slekt gjør at vi kan plassere oss selv inn i en større sammenheng, og tilhørigheten til et sted er positiv for å hindre rotløshet og fremmedgjøring.⁸²

Vår samtid kjennetegnes av en rekke utviklingstrekk som peker mot at identitetsdannelse er vanskeligere enn tidligere. Vi har ikke lenger en enhetskultur i Norge. Samfunnet har de siste tiårene blitt stadig mer oppdelt og fragmentert. Dette er noe som gjelder innenfor mange store og viktige sektorer. Det har aldri tidligere vært så mange forskjellige religioner og livssyn. Kulturtilbudet har blitt svært variert og mangfoldig. En stor mengde kanaler på radio, tv og nett medfører at vi får kulturelle impulser fra veldig mange ulike aktører. Vi overstrømmes av muligheter og tilbud. Landets befolkning blir stadig mer etnisk heterogent. Dette medfører et større kulturtilbud, nye mattradisjoner og en tydeligere synliggjøring av minoriteter. De tradisjonelle institusjonene med innflytelse over samfunnsutviklingen har fått svekket sin makt. Dette gjelder blant annet kirken og skolen. De har ikke lenger den samme innflytelsen over hvordan mennesker tenker, tror og handler. En annen ting er at de samme institusjonene

⁸¹ Programmet *Hvem tror du at du er?* har blitt sendt på NRK 1 i 2017.

⁸² Bakken, 1997b, s.497.

har latt seg endre av at samfunnet har endret seg, og deres rolle er ikke lenger like tydelige som verdiformidlere.

Pluraliseringen av samfunnet har også medført en differensiering av de forskjellige sektorene. Disse prosessene virker forsterkende på hverandre. Det økende mangfoldet bidrar til en stadig større oppdeling av de ulike sektorene. Dette gjør at det kan oppleves som vanskeligere å orientere seg. Denne utviklingen medfører at mange synes det er mer krevende å finne sin plass. Det oppleves gjerne slik fordi det er så mye å velge mellom og så mange valg å ta. Noe så trivielt som å sitte foran tv-en med fjernkontrollen, medfører at man må ta flere valg enn det man gjorde den gang NRK hadde monopol på 80-tallet.

Vår samtid kjennetegnes også av en økt individualisering. Dette skaper et økt trykk og fokus på det enkelte individ. Både en selv og omgivelsene har forventninger til ens ulike valg. Det blir verken godtatt eller forventet at en skal gå i ferdig opptråkkede spor. En skal velge sin egen vei. Det blir for enkelt og uselvstendig å velge som sine foreldre, eldre søsken eller kamerater. Individualiseringen og kultursituasjonen vanskeliggjør derfor identitetsdannelsen. På den annen side kan man også oppleve det som frigjørende og stimulerende at det er så mye å velge i, og at man i større grad enn tidligere er fristilt tradisjonen og familiære bånd.

En annen ting som kjennetegner vår samtid er at den teknologiske utviklingen går stadig raskere. Med smart-telefonen kan vi koble oss opp til Internett fra nesten hvor som helst. En av hensiktene med denne teknologien er å gjøre livene våre enklere. Den gir lettere tilgang til informasjon, og det blir lettere å få kontakt med andre. Samtidig ser vi at denne oppkoblingen kan ha sine baksider. Den skaper en avhengighet knyttet til det å være oppdatert, og dens tilgjengelighet kan gjøre det vanskeligere å være konsentrert om en ting ad gangen.

Høye krav til effektivitet i arbeidslivet, høyt personlig forbruk og krav om en innholdsrik og variert fritid gjør at mange av oss klager over at vi har for liten tid til disposisjon. Tidsklemma skaper stress, og den gir oss liten tid til refleksjon og ettertanke. Et høyt aktivitetsnivå og krav om å være tilgjengelig og oppdatert gir oss lite rom for hvile.⁸³ Vi lar oss forføre av ytre krav som forteller oss hvordan vi skal bli lykkelige. Reklamen i tv, aviser og nett påstår at den vet hva vi trenger, men den skaper ingen varig lykke. Nye klær og produkter skaper bare enda større og enda flere behov. Reklamen bidrar derfor til et overfladisk lykkejag og utilfredse mennesker.

⁸³ Hjort, 2005, s.224.

Vi lever i et samfunn med stor materiell rikdom. Aldri tidligere har vi tjent og eid så mye som vi gjør i dag. Norge er et av verdens rikeste land, og denne rikdommen er, sammenlignet med mange andre land i verden, fordelt slik at den når de fleste av oss. En konsekvens av dette er høyt forbruk og stor handel. En annen konsekvens er at den materielle overfloden både opptar tiden og tankene våre. Det er vanskelig å bruke det man har tjent på noe annet enn seg og sitt.

Vi ser også at de omtalte utviklingsprosessene i kulturen har sine motvirkende prosesser som enhet, de-differensiering og de-individualisering.⁸⁴ Tilværelsen kan bli for uoversiktlig slik at vi søker mot enhet, enighet og fellesskap. Krogseth hevder at kultursituasjonen fremtvinger kompenserende reaksjonsprosesser. De kulturelle erindrings- og bevaringsbehovene er et uttrykk for dette. Den raske utviklingen og differensieringen av samfunnet utløser en motreaksjon i form av et nytt fokus på tradisjonene. Jo flere tradisjoner som forsvinner, og jo færre tradisjoner vi erfarer i vår hverdag, desto viktigere blir det å bevare det som ser ut til å gå tapt.⁸⁵

3.2 En narsissistisk kultur

Christopher Lasch skriver om hvordan det er å være menneske i en vestlig verden som preges av en sterk individualisme. I det følgende delkapitlet skal vi se nærmere på det han omtaler som den narsissistiske kultur. En side ved denne kulturen medfører at vi kjemper mot hverandre i en kamp for å vinne posisjoner, hevder han. Dette medfører en narsissistisk selvopptatthet.⁸⁶ I sin selvopptatthet glemmer mennesket både sin fortid og sin framtid. Noe av det samme perspektivet på tid finner vi hos Krogseth. Han påstår at den postmoderne forståelsen av tid er øyeblikksfiksert og i liten grad har forankring i fortid og framtid.⁸⁷

Narsissisten har forsøkt å frigjøre seg fra forfedrenes moralske regler, men preges likevel av angst for at han ikke skal strekke til, hevder Lasch. I et samfunn preget av fokus på selvrealisering konkurrerer han om anerkjennelse og aksept. Fordi han ikke interesserer seg for framtiden, vil han søke mot å få tilfredsstilt sitt begjær her og nå, men han blir ikke fornøyd. Begjæret vil stadig være utilfredsstilt.⁸⁸

⁸⁴ Henriksen og Krogseth, 2001, s.23.

⁸⁵ Krogseth, 2009, s.35.

⁸⁶ Lasch, 1982, s.11.

⁸⁷ Henriksen og Krogseth, 2001, s.120.

⁸⁸ Lasch, 1982, s.12.

Historikeren Lasch ser på fortiden som noe som kan berike livet og som kan hjelpe en til å takle de utfordringene og problemene som framtiden vil bringe. Dersom man ikke er bevisst sin fortid og de erfaringene man har samlet opp, risikerer man at andre mennesker og ulike eksperter definerer ens behov og mangler. I et slikt perspektiv blir mennesket mindre fritt og mer styrt av ytre krav og forventninger. Lasch mener at det manglende fokuset på fortiden bidrar til at vår vestlige kultur er inne i en krise. Fornektelsen av fortiden bidrar til forfall på mange områder i samfunnet.⁸⁹

Dersom man glemmer sin fortid og slutter å tenke på sin framtid lever man i større grad kun for sin egen skyld. Samtidens fokus på selvrealisering og øyeblikkets gleder fremmer forbruk og raske løsninger. Dette gjør at vi glemmer våre etterkommere, og at vi inngår i en rekke av generasjoner. Tidligere har mennesket også i større grad forholdt seg til en evighet. Kristendommens reduserte innflytelse i Vesten forsterker fokuset på det dennesidige og det at vi kun lever ett liv. Hos Madsen finner vi noe av det samme perspektivet som hos Lasch. Han skriver at religion tradisjonelt har vært en garanti for en overordnet, transcendent autoritet som gav mennesket en lov de skulle følge.⁹⁰ En konsekvens av religionens svekkelse i samfunnet er at vi i større grad blir vår egen lovgiver, noe som igjen kan føre til økt innadvendthet.

Lasch hevder at samtiden er preget av en terapeutisk atmosfære og ikke en religiøs.⁹¹ Mange mennesker i dag søker ikke den frelsen som finnes i religionen, men heller følelsen av velvære, sunnhet og trygghet utenfor en religiøs ramme. Tidligere har folks deltagelse i samfunnslivet ofte vært drevet fram av religiøse motiver, men i dag inngår oftere denne deltagelsen som en del av et større selvrealiseringsprosjekt i et forsøk på å oppnå psykisk velvære. Lignende synspunkter finner vi hos Madsen når han hevder at den terapeutiske kulturen oppfordrer til alle former for individuell meningssøken, og at terapeuten har en viktig rolle for at individet skal nå fram i sin søken etter å realisere seg selv.⁹²

Etter den industrielle revolusjonen har familiene mistet mange av sine opprinnelige funksjoner. Dette har gjort familiene og enkeltindividene mer avhengig av andre institusjoner og eksperter for å fungere i samfunnet. Lasch hevder at narsissismen er den psykologiske konsekvensen av denne avhengigheten.⁹³ Narsissisten er friere i forhold til familie og religion, men mer avhengig av ytre anerkjennelse for å lykkes. Verden rundt en blir et speil, og slik

⁸⁹ Lasch, 1982, s.14.

⁹⁰ Madsen, 2017, s.41.

⁹¹ Lasch, 1982, s.18.

⁹² Madsen, 2017, s.61.

⁹³ Lasch, 1982, s.21.

forstått øker det ytre presset på enkeltindividene. Mennesket søker fred i sinnet, men samtidens virvar av tilbud og krav vanskeliggjør denne søkningen. For å få hjelp til dette prosjektet oppsøker narsissisten terapeuten. Terapeuten kan hjelpe en til å mestre angsten og misnøyen. Ifølge Lasch representerer terapien en antireligion fordi den ikke er opptatt av det som ligger utenfor menneskets umiddelbare behov.⁹⁴ Å ofre seg eller innordne seg under noe som er større enn seg selv kan virke undertrykkende og skadelig for pasientens velvære og sunnhet. Dermed kan terapien styrke narsissistens allerede selvopptatte tilnærming til livet. Individenes fristilling fra familie, religion og tradisjoner gir dem mange flere valgmuligheter. Alle disse mulighetene kan oppleves som tyngende, og i verste fall risikerer man å bli syk av den belastningen dette medfører. Denne situasjonen gjør at mennesket søker innover for å vurdere om ens valg holder mål, hevder Henriksen og Vetlesen.⁹⁵ Vi ser som hos Lasch hvordan de peker på individets selvsentrerte tilnærming til livet i en verden som oppleves for krevende. En konsekvens av den narsissistiske kulturen er at mennesket har større fokus på sin egen kropp og helse.

Den narsissistiske kulturen får konsekvenser for moralen, hevder Lasch. Menneskets selvopptatthet gjør det vanskeligere å se andre menneskers ønsker og behov. Denne selvopptattheten beskytter mennesket mot å ta innover seg andres lidelser og plager. Dermed bidrar den også til å lette på folks samvittighet.⁹⁶ Alasdair MacIntyre hevder at mennesket i dag har fokus på hva som er godt for *meg* når det skal vurdere moralske spørsmål. Det er ikke objektive kriterier som kan avgjøre hva som er en god moralsk handling, i stedet er innfallsvinkelen hvordan valget kan bidra til den enkeltes selvrealisering.⁹⁷

Narsissisten er en person som kjeder seg mye, hevder Lasch, og han er rastløs i sin leting etter intimitet, men han er redd for at denne intimiteten skal binde ham og gjøre ham avhengig av andre. Svendsen hevder at kjedsomhet er en konsekvens av mangel på personlig mening. Denne mangelen på mening medfører et jag etter opplevelser for å erstatte meningsløsheten. Han hevder videre at: «Desto sterkere det individuelle livet kommer i sentrum, desto sterkere vil kravet om mening i hverdagens trivialiteter bli».⁹⁸ Den rådende individualismen forsterker kravet om at mennesket må realisere seg selv, og vi ser med Lasch at frykten for bindinger til andre er en konsekvens av det samme. Svendsen hevder videre at kjedsomheten ikke er

⁹⁴ Lasch, 1982, s.24.

⁹⁵ Henriksen og Vetlesen, 2003, s.23.

⁹⁶ Lasch, 1982, s.37.

⁹⁷ MacIntyre, 2007.

⁹⁸ Svendsen, 2005, s.28.

forbundet med faktiske behov, men med begjær etter opplevelser. Opplevelsene er det eneste interessante. Dette fokuset om noe er interessant eller kjedelig, er å betrakte noe fra et ensidig estetisk perspektiv. For det estetiske blikket finnes det kun overflate, ifølge Svendsen.⁹⁹

Tidligere preget den protestantiske arbeidsetikken Vesten i større grad enn nå. Dyder som flid, nøkternhet, selvbeherskelse, måtehold og gjeldfrihet preget arbeidslivet. Ved å etterstrebe disse dydene ville man gjøre suksess og få avkastning på sine investeringer. Lasch viser til at de gudfryktige puritanerne hadde en forståelse av arbeidet som noe som ikke bare skulle tjene dem selv, men også skulle bidra til å øke samfunnets velstand.¹⁰⁰ I en tid som er preget av en svekket tro på framtiden, har de protestantiske dydene mindre oppslutning.

Manglende tro på framtiden og mer synlig reklame stimulerer til økt forbruk og behov for raskere tilfredsstillelse. Reklamen forteller oss hva vi mangler, og den gir oss innsyn i en livsstil som lover større suksess og lykke. Lasch hevder at reklamen skaper ulykke hos folk.¹⁰¹ Den gjør oss usikre på om vi når opp til idealene, og den skaper misunnelse ved at den bidrar til at vi sammenligner oss med andre. Krogseth kommenterer også forbrukerkulturens negative sider. Han hevder at forbrukerkulturen verdsetter det som kan kjøpes, nytes, brukes og kastes. Mens verdier som nøysomhet, offervilje, utholdenhet, solidaritet og ansvar fortrenses.¹⁰²

Den enkelte måler sin suksess mot andres suksess. Selvrespekten er blitt avhengig av den ros og anerkjennelse som vi får av de andre. Lasch hevder at vi har gått fra å vurdere hverandres bedrifter til at menneskene søker anerkjennelse for sine personlige egenskaper. Det narsissistiske mennesket er ute etter berømmelsens glans.¹⁰³ Derfor vil han identifisere seg med de som har makt og innflytelse i samfunnet.

Det økte ytre presset bidrar til en forsterket følelse av å være sett og betraktet. Dette kan hindre livsutfoldelsen av spontane handlinger fordi man frykter andres negative reaksjoner. Kulturen vi lever i gjør at vi blir mer opptatt av å passe inn i roller for å bli akseptert av de andre. Narsissistens fokus på ytre vellykkethet gjør at han bruker mye krefter på sine mangler og sitt ytre uunngåelige forfall.¹⁰⁴ Friheten og muligheten til selvrealisering kan derfor være plagsomt og gjøre ham mer ufri. Dette kan medføre en åpenhet for å prøve ulike aktiviteter og

⁹⁹ Svendsen, 2005, s.29.

¹⁰⁰ Lasch, 1982, s.61.

¹⁰¹ Lasch, 1982, s.79.

¹⁰² Krogseth, 2004, s.99.

¹⁰³ Lasch, 1982, s.66.

¹⁰⁴ Lasch, 1982, s.96.

terapier for å bli opptatt med noe annet enn sitt ufrie selvrealiseringsjag.¹⁰⁵ I sin mest ekstreme variant er han ikke uvillig til å bli medlem av en sekt for å fristilles alle de valgene som hans selvopptatthet har gitt ham.

Vi har en kultur i Vesten som nedvurderer eldre menneskers verdi. Deres erfaringer er ikke noe man etterspør på samme måte som tidligere i historien. Kulturens manglende interesse for fremtiden bidrar også til at alderdommen og døden er noe vi fortrenger og skyver bort. Det narsissistiske mennesket idylliserer ungdomstiden, og er redd for å eldes. Derfor søker det å bevare en ungdommelig fasade lengst mulig.¹⁰⁶ Dette skjer fordi narsissisten er så avhengig av bekreftelse på sin ytre vellykkethet fra andre for å føle seg vel. Med alderdommen blir det vanskeligere å leve opp til den vellykkethet som han søker og som samfunnet verdsetter. Narsissisten har liten glede av å tenke på at hans verdier kan leve videre hos neste generasjon fordi han ikke har noen tro på fremtiden.¹⁰⁷ Lasch tegner et bilde av alderdommen for det narsissistiske mennesket som både trist og meningsløst. Det å opprettholde en fin ytre fasade er tidkrevende, og blir ikke mindre krevende når alderdommen setter sine spor. Slik kan en naturlig aldring medføre en økt selvopptatthet.

En ny tid med nye sosiale omgangsformer krever andre ferdigheter for å takle de utfordringene som livet byr på. Sett fra ett perspektiv kan det se ut som om narsissismen er den tilnæringsformen som best kan hjelpe mennesket til å takle de utfordringer og engstelser som en møter i samtiden. Vi finner alle i varierende grad noen trekk av narsissisten i oss og kan derfor benytte oss av narsissismens egenskaper for å takle livet. Krogseth hevder at den narsissistiske innadvendthet og tilbaketrekning kan være en overlevelsesstrategi i en tid uten identitetsforankring i tradisjoner, institusjoner og troverdige fremtidsprosjekter.¹⁰⁸

3.3 Sammendrag

I dette kapittelet har vi sett på ulike ting som kjennetegner vår kultur. Vi har sett at den har en rekke sider som er utfordrende og krevende for mennesker. Et viktig kjennetegn er hvor mangfoldig og sammensatt den er. Mennesker i dag har langt flere valgmuligheter enn for 50 år siden. Vi lever også i et samfunn som preges av høyt materielt forbruk, rask teknologisk utvikling, et økende krav om effektivisering og et akselererende informasjonstrykk fra ulike

¹⁰⁵ Lasch, 1982, s.102.

¹⁰⁶ Lasch, 1982, s.103.

¹⁰⁷ Lasch, 1982, s.205.

¹⁰⁸ Krogseth, 2003, s.122.

kanaler. Alle disse kjennetegnene medfører en belastning for identitetsdannelsen. I den andre delen av kapitlet hadde jeg fokus på det Lasch omtaler som den narsissistiske kulturen. Han hevder at menneskets fristilling fra fortiden, familie og religion bidrar til at det blir mer selvsentrert. Denne innadvendtheten medfører at mennesket blir veldig opptatt av selvrealisering. Dette igjen får den konsekvens at det i stadig større grad blir avhengige av andres vurderinger og anerkjennelse for å akseptere seg selv. Det narsissistiske menneskets selvopptatthet medfører også at det får større vansker med å se andres ønsker og behov.

4. IDENTITETSDANNELSE

Den økte oppslutningen om pilegrimsvandring gjør det naturlig å tenke at denne tradisjonen har kvaliteter som mennesker i dag opplever som en hjelp til å finne en trygg identitet. I dette kapittelet skal vi først se nærmere på hvilke utfordringer identitetsdannelsen har i vår postmoderne eller senmoderne tid. Deretter ser vi nærmere på Charles Taylors syn på det samme og hvordan en sunn autentisitetkultur kan vokse fram. I bakgrunnen har vi med oss avhandlingens hovedproblemstilling som handler om hvordan pilegrimsvandring kan være et hjelpemiddel i identitetsdannelsen.

4.1 Postmoderne og moderne identitet

I boka *Pluralisme og identitet* presenteres de tre identitetskriteriene kontinuitet, integrerthet og individualitet som sentrale for utviklingen av den personlige identiteten. Kontinuitet handler om at noe er konstant over tid. Motsetningen er foranderlighet, men selv i en kultur med mange og raske skift, vil det trolig være noe som er konstant. Det andre kriteriet er integrerthet eller indre sammenheng. Motsetningen til integrerthet er desintegrerthet eller oppsplittethet. På tross av pluralisering, differensiering og individualisering av samfunnet er det noe i individet som forbinder de ulike rollene og sidene vi har. For det tredje kriteriet individualitet er motsetningen ensretting eller homogenisering. Dette kriteriet handler om å finne sin personlige egenart.¹⁰⁹ Noen teoretikere er, ifølge Krogseth, kritiske til om individualitetskriteriet hører med når man skal forstå identitetsbegrepet. Flere støtter kriteriet dersom det tolkes vidt og inkluderer aspekter som autonomi, autentisitet, «distinctivness», «uniqueness» og differens.¹¹⁰ Svend Brinkmann trekker frem et identitetskriterium som Krogseth ikke nevner, og det er korrespondens. I dette ligger det at hvem vi er, defineres av hvilke verdier vi prøver å få livet til å korrespondere med.¹¹¹ Når det gjelder forståelsen av begrep identitet, foreligger det en lang diskusjon og mange posisjoner. Den diskusjonen skal jeg ikke gå nærmere inn på her.

Brinkmann hevder «at det først er med overgangen fra det moderne til det sen- eller postmoderne samfund, at «identiteten» oppdages og bliver et problem».¹¹² I tidligere tider ble identitetsdannelsen preget av helt andre betingelser enn det som skjer i dagens samfunn. Da var identiteten i langt større grad gitt gjennom den tilhørigheten man hadde gjennom kjønn,

¹⁰⁹ Henriksen og Krogseth, 2001, s.100.

¹¹⁰ Henriksen og Krogseth, 2001, s.102.

¹¹¹ Brinkmann, 2008, s.71.

¹¹² Brinkmann, 2008, s.8.

familie og klasse. I dag blir identiteten formet i et samfunn som kjennetegnes av helt andre sosiale og kulturelle strukturer. Krogseth hevder som nevnt ovenfor, at kulturen i dag blant annet preges av pluralisering, differensiering og individualisering. Dette er faktorer som er utfordrende for identitetsdannelsen i det postmoderne samfunnet.¹¹³ De ovennevnte faktorer skaper et mere sammensatt og uoversiktlig samfunn, der det å finne sin plass for mange oppleves som krevende og vanskelig.

Zygmunt Bauman beskriver i boka *Postmodernity and its Discontents* det moderne identitetsproblemet som et problem som handler om å konstruere og bevare en identitet. Han hevder videre at det postmoderne identitetsproblemet handler om hvordan man skal unngå å binde seg og holde alle alternativ åpne. Man må ikke slå seg til ro med noe, men holde seg i bevegelse.¹¹⁴ En del av modernitetsprosjektet handlet om å befri individet fra nedarvet identitet. For i tidligere tider handlet det for mange om å gå inn i roller som var bestemt av den familien du tilhørte, dette som motsetning til det moderne prosjekt der man selv skulle finne og oppnå en bestemt identitet. I en postmoderne kontekst hevder Bauman at de individuelle livsprosjektene ikke vil finne noe fast forankringspunkt. Identiteten er ikke fast, men flytende. Den er ikke noe man gradvis konstruerer over tid, men man skifter identiteter og tilpasser seg.¹¹⁵

I sin bok *Identity Crises* skriver R.G. Dunn om identitetsdannelse i en postmoderne kontekst. Han hevder at sett fra et historisk perspektiv avdekker postmodernismen krisen i den vestlige subjektiviteten som en serie med identitetskriser.¹¹⁶ Disse identitetskrisene fremtrer på ulike måter, og Dunn gir en rekke forskjellige forklaringsperspektiver med fokus både på materielle-strukturelle og mentale-kulturelle aspekter. Den postmoderne identiteten er ikke fast, men heller flytende, fragmentert og diskontinuerlig. Identiteten er ikke forankret i individets egne indre verden, men i mediekulturens ytre tegn og fortolkninger. Individet kan velge og forkaste identiteter fra en medie- og forbrukerkultur som er stor og mangfoldig. Denne kulturen kan også omtales som en bildekultur. Thyssen hevder at vår verden er så mettet av bilder at den gjør oss til bildenarkomane. Produsentene av bilder får dermed stor makt. Han hevder videre at medienes verden undergraver virkeligheten som stabil og håndgripelig.¹¹⁷

¹¹³ Henriksen og Krogseth, 2001, s.94.

¹¹⁴ Bauman, 1997, s.8.

¹¹⁵ Bauman, 1997, s.21.

¹¹⁶ Dunn, 1998, s.4.

¹¹⁷ Thyssen, 1985, s.93.

Instrumentaliseringen av roller og identiteter peker i postmoderne tenkning mot en avvikling av et indre selv, ifølge Dunn.¹¹⁸ Usikkerheten knyttet til hvem man er skyldes at vi lever i en kultur med manglende kontakt i noe fast og varig, og at den preges av overfladiskhet og raske skift. Hos Henriksen/Vetlesen finner vi lignende perspektiver i omtalen av medie- og forbrukerkulturen. De hevder at fokuset på det umiddelbare og det store konsumpresset bidrar til at mennesket i stadig mindre grad blir i stand til å utsette tilfredsstillelsen av lyster og behov. Skiftende moter og stiler får den konsekvens at vi handler og forbruker mer. På den ene siden spiller forbrukerkulturen på behovet for identitetsdannelse, men den er samtidig konstruert slik at den ikke gir mulighet for en varig identitetsdannelse.¹¹⁹

Også hos Lasch finner vi et perspektiv som viser at identitetsdannelse i en forbrukerkultur er problematisk. Han understreker at en kultur som fremmer massekonsum fremmer narsissisme.¹²⁰ En konsekvens av dette er at mennesker i dag lærer å se seg selv gjennom andres øyne. Fordi det blir bedømt for sine ytre kvaliteter, kan dets opptreden både på og utenfor arbeidet sammenlignes med det å ha en rolle på en scene. Lasch hevder at betingelsene for sosial omgang i samfunnet medfører at stor oppmerksomhet blir rettet mot overflatiske inntrykk og bilder. Dette skjer i så stor grad at det er vanskelig å skjelve selvet fra sin overflate. Forbrukerkulturen skaper en verden av speil som gjør subjektet til et objekt. Samtidig blir objektene verden en forlengelse eller projeksjon av selvet. Forbrukeren lever i en verden som ikke har en uavhengig eller objektiv eksistens, og den eksisterer kun for å tilfredsstille eller motarbeide hans ønsker. Dette medfører at identiteten har blitt usikker og ustabil.¹²¹ Thyssen legger i sin bok *Påfuglens øjne* fram lignende perspektiver som Lasch. En konsekvens av den postmoderne differensiering er at hver person definerer seg som seg selv og intet annet. Han hevder videre at individene er utsatt for en ytterligere fragmentering i roller uten indre sammenheng. Dersom hver person definerer seg uavhengig av andre personer, blir samhandlingen utvendig og preget av behovet for ytre anerkjennelse.¹²²

Lasch påstår at fordi den offentlige eller allmenne verden er på retrett, kan vi tydeligere se at vi trenger den. Mennesket i dag har blitt friere fra omgivelsene og ytre begrensinger, med den konsekvens at det har gitt individet større indre brytninger og angst. En annen konsekvens er

¹¹⁸ Dunn, 1998, s.65.

¹¹⁹ Henriksen og Vetlesen, 2003, s.152.

¹²⁰ Lasch, 1985, s.22.

¹²¹ Lasch, 1985, s.19.

¹²² Thyssen, 1987, s.85.

at våre liv har blitt fattigere. Dette fordi fantasien ikke lenger er befriende når den ytre verden ikke gir motstand.¹²³

Vi har sett at et av identitetens hovedkriterier er kontinuitet over tid, og at dette er noe som fortoner seg som svært krevende i en postmoderne kulturkontekst. Et annet perspektiv som har vært framme, er at tapet av tradisjonsforankring og fortidsforventning medfører en tidserfaring som er ensidig øyeblikksorientert. Krogseth trekker frem at den postmoderne tid er en individualisert og privatisert tid uten fremskrittstro og fellesprosjekter. Den frie og fleksible tid er belastet, flyktig og uten forankringspunkter. En konsekvens av en slik tidsforståelse er at presset på individet øker fordi tiden er individets eget ansvar.¹²⁴ En problematisering av samtidens tidsforståelse finner vi som tidligere nevnt også hos Lasch. Han hevder at en manglende tro på framtiden og en ensidig nåtidsorientering fører til en beskyttende ironi og følelsesmessig frigjorthet, og en frykt for langsiktige forpliktelser og lengere følelsesmessige engasjement.¹²⁵

En annen som kommenterer samtidens problematiske syn på tid er Bauman. Han viser til pilegrimens syn på tid for å forklare et moderne syn kontra et postmoderne. I sin identitetsbygging er pilegrimen opptatt av å utsette sine behov fordi han tror fremtiden ville belønne hans utholdenhet. Pilegrimen har tro på framtiden fordi han har en himmel over livet. Dette i motsetning til flanøren som er opptatt av å få tilfredsstilt sine behov her og nå i frykt for at sjansen skal løpe fra ham.¹²⁶ Utfordringen for det postmoderne mennesket er ikke hvordan man skal sette sammen en stabil identitet, men hvordan man skal unngå det samme. I en postmoderne tid er mennesket redd for å stå fast og bli værende i en identitet.¹²⁷ På lignende måte som Lasch trekker også Bauman frem at den postmoderne virkeligheten er skjermstyrt. Livet er noe som leves i overflaten. Her finnes den ytterste friheten.¹²⁸ Også Bauman understreker at en varig stabilitet i identiteten forutsetter en kontinuitet både bakover og fremover i tid.

Krogseth mener at fortellingen har kvaliteter som kan hjelpe menneskene med sin identitetsdannelse i en fragmentert og foranderlig tid. Dette perspektivet finner vi også hos Brinkmann.¹²⁹ Fortellingen kan ivareta det moment av kontinuitet og koherens som hører

¹²³ Lasch, 1985, s.21.

¹²⁴ Henriksen og Krogseth, 2001, s.120.

¹²⁵ Lasch, 1985, s.11.

¹²⁶ Bauman, 1995, s.113.

¹²⁷ Bauman, 1995, s.115.

¹²⁸ Bauman, 1995, s.121.

¹²⁹ Brinkmann, 2008, s.54.

identitetsbegrepet til. Vi så i avsnittene ovenfor at identiteten er tidsbasert. Den forutsetter at erfaringene bearbeides og ordnes i en stadig sammenfletting av nåtid, fortid og fremtid. Identiteten gir oss et utgangspunkt for hvordan vi planlegger og håndterer det som ligger foran. Et fokus på fremtiden kan være produktivt for nåtiden. Fortellingen gir muligheter for identitetsarbeidet. Den gir sammenheng, men den er samtidig fleksibel for forandring. Krogseth hevder at fortellingen «organiserer individets identitetsutvikling». Våre erfaringer struktureres og bearbeides av fortellingen på en slik måte at den oppfattes som individuell og autentisk.¹³⁰

Thyssen skiller mellom den store og den lille fortellingen. Postmodernismen oppløser den store fortellingen. Det er denne fortellingen som binder folk sammen og gir fellesskap, mens den lille fortellingen er individuell og privat. Når den store fortellingen forsvinner, fylles livet med karriere, ferier, skjønnhet, helse og personlig vekst. Å skape seg selv blir det fremste uttrykk for kreativitet. Thyssen hevder at fokuset endrer seg fra det offentlige til det private. En konsekvens av dette er at mennesket, fordi han ikke har noe framtidsperspektiv, kun lever en dag om gangen.¹³¹

Vi har sett at kontinuitet over tid er et av de tre identitetskriteriene. Mangelen på kontinuitet påvirker også moralen. Brinkmann hevder at: «Selv-konstans, personlig integritet eller *identitet* er på en helt grunnleggende måte en forudsætning for, at der kan findes etisk liv.»¹³² Det blir vanskelig å avgi løfter eller forplikte seg på noe dersom vi ikke har en noenlunde stabil identitet. Våre medmennesker vil heller ikke kunne stole på oss dersom de ikke opplever oss som den samme over tid. Han framlegger videre at en konsekvens av det å ha en identitet er å være bundet av moralske verdier. Disse bindingene må være konstante over tid, og innebærer forpliktelser til andre mennesker og institusjoner.¹³³ Også Brinkmann understreker viktigheten av fortellingen som et redskap til å organisere livet sitt. Når vi etablerer en livsfortelling, skapes det en mulighet for et etisk liv.¹³⁴

¹³⁰ Henriksen og Krogseth, 2001, s.123.

¹³¹ Thyssen, 1987, s.90.

¹³² Brinkmann, 2008, s.63.

¹³³ Brinkmann, 2008, s.65.

¹³⁴ Brinkmann, 2008, s.64.

4.2 Charles Taylor og *Autentisitetens etikk*

Charles Taylor har vært sentral de siste tiårene i debatten om hvordan vi kan forstå det moderne samfunnet og det moderne selvet. I dette delkapittelet skal vi se nærmere på Taylors tanker om identitetsdannelse i vår tid. Vi skal også se på hva han mener kjennetegner en sunn autentisitetskultur og hvordan mennesket kan være tro mot seg selv i en god dialog med sine medmennesker.

4.2.1 Tre sykdomstegn ved det moderne samfunnet

Taylor skriver i sin bok, *Autentisitetens etikk*, om tre sykdomstegn ved det moderne samfunnet. Det første sykdomstegnet er individualismen. Denne blir av mange sett på som en positiv frihet som det er viktig å verne om, men Taylor hevder at den har sine negative og utfordrende sider. Han sier at den moderne friheten ble vunnet ved at man brøt med de etablerte moralske horisontene. Det var tidligere vanlig å se på seg selv som en del av en større orden, og at man var tildelt en gitt plass i et hierarki. Denne plasseringen gav på den ene siden mening til tilværelsen og livet, mens den på den annen side begrenset menneskets muligheter for forandring og endring. Det at de gitte ordenene ble avskaffet eller satt til side, har blitt kalt en «avmystifisering» av tilværelsen.¹³⁵ Taylor mener at denne «avmystifiseringen» er et tap for mennesket. Den har bidratt til at mennesket har blitt mer konsentrert om sitt eget liv og mistet fokuset på at det inngår i en større sammenheng. En negativ side ved den moderne individualismen er at vi har blitt mer selvsentret, noe som har ført til at vi har blitt mindre opptatt av andre mennesker og av storsamfunnet.

Det neste sykdomstegnet ved det moderne samfunnet kaller Taylor for «den instrumentelle fornuftens primat».¹³⁶ Dette begrepet må forstås slik at det som er målestokken for størst suksess, er det som er økonomisk mest lønnsomt for å nå et gitt mål. I det moderne samfunnet er det ikke lenger vanlig å forklare strukturene som hellige eller et uttrykk for Guds vilje. Da de gamle samfunnsstrukturene falt bort, fikk den instrumentelle fornuften langt større virkeplass. Når menneskets plass i naturen og samfunnet ikke er gitt av en guddommelig orden, er sjansen større for at det blir utnyttet som råmateriale eller redskap for andres prosjekter. Taylor påpeker at det foreligger en fare for at den instrumentelle fornuftens anvendelse blir for stor. Kravet om effektivitet og økonomisk gevinst kan bidra til at mennesker og miljø blir

¹³⁵ Taylor, 1998, s.17.

¹³⁶ Taylor, 1998, s.18.

utnyttet på en gal måte. Han stiller også spørsmål ved en ukritisk bruk av teknologiske løsninger på problemer og utfordringer. Det er ikke alle typer behov som kan løses ved hjelp av teknologi. Dette er noe vi blant annet ser innenfor helsesektoren. Menneskelig nærhet går ikke ut på dato.¹³⁷

Det tredje sykdomstegnet finner Taylor innenfor politikken. Både individualismen og den instrumentelle fornuften vil påvirke det politiske livet. Taylor hevder at en konsekvens av den instrumentelle fornuften er at samfunnets ulike institusjoner legger store begrensninger på menneskets frihet og valgmuligheter. Den instrumentelle fornuften er en integrert del av hvordan mange institusjoner og organisasjoner fungerer. Dens krav til resultater og økonomisk gevinst vil kunne overkjøre tungtveiende moralske argumenter som søker å ta hensyn til mennesker og natur.¹³⁸ Dette igjen medfører et frihetstap for individene og færre muligheter til å påvirke de valg som får konsekvenser for våre liv. Taylor peker videre på at den rådende individualismen medfører en innadvendthet som fjerner oss fra politisk deltakelse. Avstanden til der de politiske beslutningene tas, blir forsterket av en byråkratisk og sentralisert politisk verden. I et slikt samfunn er det en fare for at den politiske deltakelsen synker og at makten blir konsentrert rundt et lite mindretall. På den måten reduseres ytterligere enkeltindividets frihet. Det er viktig at mennesket får mulighet til å påvirke og bestemme over sine egne livsbetingelser. En lav deltakelse ved politiske valg er en indikator på fragmentering og manglende tro på at ens stemme har betydning for hvordan samfunnet utvikler seg, ifølge Taylor. Han mener at en desentralisering av makt vil være en vei å gå for at folket skal få større mulighet til å ta del i hvordan samfunnet skal styres og utformes. Dette vil bidra til å styrke samholdet og solidariteten mellom mennesker.¹³⁹

Oppsummerende kan vi si at det første sykdomstegnet ved moderniteten kan betegnes som et meningstap når de etablerte moralske horisontene forsvinner. Det neste er knyttet til den instrumentelle fornuften, Taylor kaller det for «mørklegging av formål». Det sist omtalte sykdomstegnet er knyttet til tap av frihet.¹⁴⁰

¹³⁷ Taylor, 1998, s.20.

¹³⁸ Taylor, 1998, s.23.

¹³⁹ Taylor, 1998, s.126.

¹⁴⁰ Taylor, 1998, s.25.

4.2.2 Autentisiteten som et moralsk ideal

I fortsettelsen av boka *Autentisitetens etikk* velger Taylor å fokusere på farene ved individualisme og meningstap. En side ved vår kultur er som tidligere nevnt den selvcentrerte individualismen. I et selvrealiseringsjag blir det vanskeligere å se andre mennesker, og spørsmål som ikke direkte får konsekvenser for en selv, blir lettere oversett. Taylor trekker frem at det er et ideal i vår samtid å være tro mot seg selv. Med framveksten av det moderne samfunnet ble ikke den gamle forståelsen av verden og dets sammenhenger lenger tatt for gitt. Dette åpnet opp for en subjektivisme, og det er her autentisitetskulturen vokser fram.¹⁴¹ Idealet om å være tro mot seg selv, noe han selv støtter, omtaler han som autentisitet, men dette idealet må utgjøre en standard utover hva vi tilfeldigvis måtte begjære og ønske.¹⁴²

Han hevder videre at noe av det som kjennetegner samtiden er at mange mennesker opplever det å realisere seg selv som livets store mål, og at man står i fare for å tape seg selv og mislykkes dersom man prioriterer andre idealer.¹⁴³ Kravet om individuell selvrealisering medfører en relativisme som gjør det vanskelig å hevde at en livsform er mer høyverdig enn en annen, eller at et moralsk standpunkt er mer riktig enn et annet. I forlengelsen av dette vokser det frem en aksept for å tolerere en hvilken som helst forståelse av hva som er det gode liv. Taylor omtaler dette som «nøytralitetens liberalisme».¹⁴⁴ Dette påvirker også det politiske liv, ved at man vegrer seg for å fortelle eller mene noe om moralske idealer som innbyggerne må etterstrebe for å leve etter.

En annen faktor som Taylor påpeker er hemmende for en sunn autentisitet, er subjektivismens tyngde i vår kultur. En konsekvens av denne faktoren er at mennesket ikke velger sine moralske standpunkt ut ifra fornuft, men etter hva man finner mest tiltrekkende. Dermed vil det ikke holde med rasjonelle argumenter så lenge den enkelte står på sitt valg.¹⁴⁵

Den tredje faktoren som har hemmet betydningen av autentisitet som et ideal, har vært samfunnsvitenskapens forklaringsmåter. Taylor hevder at samfunnsvitenskapen stort sett har unngått moralske idealer og har søkt mot mer jordnære faktorer for å forklare samfunnet.¹⁴⁶

Taylor hevder at han velger en mellomposisjon mellom de største kritikerne av autentisitetskulturen og forsvarerne av den samme kulturen. Han mener at de største kritikerne parodierer

¹⁴¹ Taylor, 1998, s.98.

¹⁴² Taylor, 1998, s.29.

¹⁴³ Taylor, 1998, s.31.

¹⁴⁴ Taylor, 1998, s.31.

¹⁴⁵ Taylor, 1998, s.32.

¹⁴⁶ Taylor, 1998, s.34.

autentisitetetsidealet, mens forsvarerne forkaster de krav som medmennesker og samfunn møter oss med. Som vi har sett, ønsker Taylor å fremheve autentisiteten som et moralsk ideal. Videre ønsker han å understreke at det finnes fornuftige grunner for dette idealet, og som et tredje punkt vil han fremheve at det vil gjøre en forskjell når vi velger å fremsi disse argumentene. Vi trenger ikke å la oss fange av systemet.¹⁴⁷

Autentisitetens etikk stiller det krav at den enkelte må ta ansvar for sin tenkning. En av dem Taylor trekker fram for å belyse og forklare autentisitetetsidealet, er J. G. Herder. Herder hevdet at hvert enkelt menneske har en særegen måte å være menneske på. Den enkelte må søke å være tro mot dette, og ikke prøve å etterligne andres måte å leve på. Dersom man ikke er tro mot dette idealet, mister man poenget med sitt eget liv. For at man ikke skal styres av et ytre konformitetspress, må man lytte til sitt indre jeg. Man kan også miste kontakt med sitt indre jeg ved å innta en instrumentell holdning til seg selv. Dersom man lar seg lede av ytre krefter, vil man tape sin originalitet. Ens originalitet er noe man bare selv kan oppdage og uttrykke. Når man artikulere sin originalitet, definerer man samtidig hvem man er, hevder Taylor.¹⁴⁸

Taylor understreker at enkelte trekk ved vår samtidkultur bidrar til selvsentrering og narsissisme. Dette er noe som hindrer oss i å virkeliggjøre en positiv autentisitet. Han slår fast at man ikke kan forstå seg selv i ensomhet.¹⁴⁹ Mennesket utvikler et språk til å forstå seg selv og definere sin identitet i samtaler og samvær med de signifikante andre. De signifikante andre er mennesker som betyr noe for oss. Hos dem kan vi søke bekreftelse og hjelp til å forstå oss selv. Vi er ikke nødvendigvis alltid i dialog med dem, noen ganger kan samtalen være preget av konflikt, og de andre kan inneha ønsker for hvordan vi skal definere oss som er motstridene til våre egne ønsker. På tross av konflikt blir ikke samtalepartnerne borte. De er der, og vi kan ikke løsrive oss fra dem, selv om enkelte bånd kan være hemmende og problematiske.

4.2.3 Autentisitetens kultur

I dagens autentisitetens kultur mener Taylor å finne en form for verdi- subjektivismen.¹⁵⁰ Denne kjennetegnes av at ens valg er legitime dersom man føler at valget er riktig. Et slikt valg blir vanskelig å respektere så lenge det ikke følges av en begrunnelse. Først når det følges av en

¹⁴⁷ Taylor, 1998, s.38.

¹⁴⁸ Taylor, 1998, s.43.

¹⁴⁹ Taylor, 1998, s.59.

¹⁵⁰ Taylor, 1998, s.49.

begrunnelse, er det mulig å starte en samtale om hvorvidt valget er fornuftig eller ikke. Et valg kan bare forstås mot en bakgrunn som gir betydning og mening for oss. Taylor vil hevde at et valg ikke gir mening dersom det ikke er forankret i en meningsfull bakgrunn. Han vil videre si at enkeltindividet ikke alene kan avgjøre hvilke saker som er betydningsfulle. Da synker man ned i en navlebeskuende subjektivisme og relativisme. Han påstår at: «Den som søker noe betydningsfullt i livet og som søker å definere seg selv meningsfullt, må eksistere i forhold til en horisont av viktige spørsmål.»¹⁵¹ Dette understreker viktigheten av å kjenne historien og de verdiene samfunnet er tuftet på. Mennesket må ta sine medmennesker på alvor og følge opp de pliktene som storsamfunnet pålegger det. Kun i lys av dette har enkeltindividet mulighet til å leve autentisk.

En annen vanlig kritikk av den moderne autentisitetenskulturen går på at den oppmuntrer til en subjektiv forståelse av selvrealisering og at menneskene rundt bare blir aktører for at en skal nå sine mål. Konsekvensen av en slik selvforståelse blir at individene søker løsrivelse fra sine forpliktelser til storsamfunnet fordi sansen for plikt og lydighet blir stadig mere marginalisert. På det mer intime plan medfører den et syn på forhold som underordnet selvrealisering. En konsekvens av dette er at forpliktelser som er ment å vare livet ut gir liten mening. Mennesket har mer enn nok med sine egne selvrealiseringsprosjekter.¹⁵²

Taylor hevder at man i den moderne autentisitetenskulturen tenderer mot at det å være sann mot seg selv i stadig mindre grad handler om å være moralsk, men i stadig større grad blir noe verdifullt i seg selv.¹⁵³ De siste hundre årene har autentisitetsidealet blitt knyttet til kunsten, og dette bidrar til å forklare dens krav om originalitet og opprør mot konvensjonene. Dette inkluderer også moralen. Tradisjonelt forstått handler moral blant annet om å undertrykke og si nei til våre dypeste og kraftigste begjær. Dette er noe som står i motsetning til sider ved den moderne autentisitetenslengselen. Vi står dermed i fare for å vende oss bort fra en moral som er preget av barmhjertighet.¹⁵⁴

Siden vår kultur medfører at stadig flere ting har subjektet som sentrum, blir svært mange valg overlatt til det enkelte individ. Dette gjør at fokus rettes innover. «Moderne frihet og autonomi gjør oss sentrert omkring oss selv, og autentisitetsidealet krever at vi oppdager og artikulere vår egen identitet.»¹⁵⁵ Når vi har prøvd å gi svar på hvem vi er, trenger ikke det å

¹⁵¹ Taylor, 1998, s.53.

¹⁵² Taylor, 1998, s.55.

¹⁵³ Taylor, 1998, s.75.

¹⁵⁴ Taylor, 1998, s.76.

¹⁵⁵ Taylor, 1998, s.90.

utelukke det som befinner seg utenfor vår nærmeste sfære. Taylor peker på at vi først vil finne ekte tilfredsstillende når vi kan rette fokus mot noe utenfor oss selv og våre egne behov.¹⁵⁶

Taylor slår fast en slags middelvei mellom motstanderne av autentisitetens kultur og de som er tilhengere av den. Han mener at en fruktbar vei vil handle om hva som er dens sanne betydning, og at sunn forståelse av autentisiteten vil berike livet. Denne formen for individualisme er ikke noe man kan gå tilbake på, det handler heller om å forvalte den rett. Den utfordrer mennesket slik at det må ta større ansvar for sine valg.¹⁵⁷ En sunn autentisitet kan vi først oppnå dersom vi knytter våre liv til en større helhet. Dette kan være både religion og natur. Ønsket om å leve autentisk fører til at noen søker enhet og sammenheng i naturen. Dette fordi naturen oppleves som autentisk og ekte.¹⁵⁸

Taylor er ingen kulturpessimist, og han retter derfor fokus mot at vi har mulighet til å velge betingelsene for vår eksistens dersom vi tenker helhetlig og ikke lar oss styre av tingene som dominerer oss.¹⁵⁹ Vi har påpekt hans bekymring for og kritikk av et samfunn som lar seg styre av den instrumentelle fornuft. En konsekvens av at den instrumentelle fornuft i for stor grad preger samfunnet, kan være fragmentering. Taylor er redd for at samholdet og solidariteten vil forvitte, og at dette igjen vil bidra til at den enkelte får for stort fokus på seg selv og sine egne interesser. I et sterkt fragmentert samfunn kan innbyggerne begynne å betrakte storsamfunnet med et instrumentelt blikk. Et samfunn trenger noen felles prosjekter og forpliktelser som binder folk sammen. Et samfunn der folk i for stor grad er knyttet til ulike grupperes særinteresser, truer enheten og samholdet.¹⁶⁰ For å arbeide seg bort fra dette mener han at man må forsøke å vende tilbake til den moralske bakgrunnen som ligger bak den instrumentelle fornuftens tenkning. Våre moralske kilder kan hjelpe oss til å avsløre hvordan en instrumentell tenkning påvirker menneskers liv og samfunn.

4.3 Sammendrag

Vi har i dette kapitlet sett på betingelsene for identitetsdannelse i en senmoderne eller postmoderne kultur. Kontinuitet, integritet, individualitet og korrespondens er viktige kriterier for utviklingen av en personlig identitet. Disse utfordres av samfunnets kompleksitet og hurtige endringer. De krav og forventninger som vi møter på ulike arenaer kan hindre oss i

¹⁵⁶ Taylor, 1998, s.91.

¹⁵⁷ Taylor, 1998, s.87.

¹⁵⁸ Taylor, 1998, s.110.

¹⁵⁹ Taylor, 1998, s.110.

¹⁶⁰ Taylor, 1998, s.120.

å bli trygge på oss selv. Forbrukerkulturens mange tilbud og den konstante billedstrømmen fra ulike medier skaper mye forvirring og jag etter ytre anerkjennelse. Gjennomgangen i dette kapitlet viser hvor vanskelig det kan være å finne en stabil og varig identitet.

For å belyse denne problematikken har jeg vist til en rekke viktige forskere. En av dem er Charles Taylor, og her viser jeg mye til hans bok *Autentisitetens etikk*. Han skriver blant annet om farene ved individualisme og meningstap. Det beskrives en kultur og samfunnsutvikling der stadig flere valg blir gitt enkeltindividet, noe som skaper et press som medfører at vi vender blikket innover. Han trekker fram at det er et ideal i vår tid at man skal være tro mot seg selv, men at dette idealet om autentisitet kan ende i en verdi-subjektivisme der valgene en tar er riktige dersom man føler at de er riktige. Taylor ønsker å fremme et syn på autentisitet der man tar ansvar for sin neste og fellesskapet. Et trekk ved menneskelivet er at det er dialogisk, derfor definerer mennesket sin identitet i samtaler og samvær med signifikante andre. Taylor trekker fram at vi ikke finner ekte tilfredsstillelse før vi har rettet fokus mot noe utenfor oss selv og våre egne behov. Livet må knyttes til en større helhet for å hindre at man blir for selvopptatt.

5. DRØFTINGSKAPITTEL

I dette kapittelet vil jeg forsøke å svare på problemstillingene som avhandlingen stiller. For å svare på hovedproblemstillingen, vil jeg først drøfte hver enkelt underproblemstilling i egne kapitler. I det siste delkapittelet forsøker jeg å besvare hovedproblemstillingen gjennom å sammenfatte de funnene jeg har gjort i drøftingen.

5.1 På hvilken måte er identitetsdannelsen i vårt samfunn vanskeliggjort av kulturen?

Tidligere i oppgaven har jeg pekt på faktorer som viser og forklarer vårt pluralistiske samfunn. Dagens samfunn gir oss langt flere valgmuligheter enn tidligere generasjoner. De mange valgmulighetene kan være positive, fordi det blir enklere å finne det man liker, men også negative, fordi man ikke klarer å velge eller lande i et valg. Frykten for å velge feil og forvirringen som alle valgmulighetene gir, kan oppleves som en belastning for individet.

Materielt sett lever vi et overflodssamfunn. Høy kjøpekraft medfører mye handel og mange ting som vi fyller hjemmene våre med. Alle tingene opptar tiden vår. Både Lasch og Krogseth peker på de negative sidene ved forbrukerkulturen.¹⁶¹ Den understøttes av en offensiv reklamebransje som selger livsstiler og identiteter. Siden dens viktigste mål er størst mulig fortjeneste, ønsker den ikke kunder som er tilfredse med det de har. Derfor må den stadig tilby noe nytt. Reklamebransjen spiller blant annet på at forbrukeren mangler noe, men disse manglene er strengt tatt bare flere ting.

Den teknologiske utviklingen i samfunnet går meget raskt. Vi må derfor stadig tilpasse oss nye programmer og tekniske hjelpemidler. Frykten for ikke å henge med og bli akterutseilt, får den konsekvens at de fleste av oss følger etter. Den teknologiske utviklingen medfører at vi raskere får tilfredsstilt behov, ønsker og begjær. Nettet gir raske svar på det vi søker og ønsker. Derfor er det en fare for at denne tilgangen gjør oss mere ukonsentrerte og utålmodige. Det er vanskeligere å finne ro og ha fokus når man har tilgang til så mange arenaer samtidig.

En annen konsekvens av den teknologiske utviklingen er at vi ser mer på digitale skjermer. Sosiale medier som Facebook, Instagram og Snapchat er svært billedorienterte. Disse mediene er blant annet arenaer for å dele ytre vellykkethet. Et trekk ved denne billedkulturen er

¹⁶¹ Se kap. 3.2.

overfladiskheten som den representerer. Lasch trekker fram at vi lever i en kultur der vi er omgitt av speil.¹⁶² I disse speilene søker vi bekreftelse fra andre. Vi ser her en forbindelse til Facebooks billedverden der antall «likes» bak en statusoppdatering virker bekræftende på hvordan vi ønsker å framstille oss selv. For å få den nødvendige bekreftelse, må vi derfor skape en fasade som tilfredsstillende de stadig skiftende kravene til ytre vellykkethet. Dette fokuset medfører en økt belastning på det å finne en stabil og varig identitet.

Internett har skapt en ny arena for mennesker som er kjent fordi de har et tiltalende ytre. Noen mennesker har kjendisstatus fordi de klarer å få mange «følgere» på sin blogg eller instagram-konto. Her presenteres livsstiler som gjør dem både til underholdningsobjekter og forbilder. Vi speiler oss i dem og påvirkes kanskje mer enn vi liker. Noen klager over at disse bloggerne ikke kan noe av verdi, og det har de kanskje rett i. Det de kan derimot, er å selge en livsstil og leve av det.

Både den omtalte forbrukerkulturen og billedkulturen fremmer og forsterker presset på ytre vellykkethet. Dette kan være en av grunnene til at treningscenterbransjen har vokst de siste tiårene.¹⁶³ På treningsstudioene kan man forme idealkroppen foran speilene. En vel trent kropp vitner for mange om kontroll, utholdenhet og vellykkethet, men den kan også forstås som et resultat av selvopptatthet. Den vel trente kroppen gir høyere status og er mer begjærlig enn en slapp og utrent kropp. En annen grunn til dette kroppsfokuset kan skyldes frykten for alderdommen. Alderdommen er skremmende fordi den representerer et kroppslig forfall. Denne frykten kan for mange forsterkes av en manglende tro på at det kommer noe etter livet på jorda. Lasch peker på at vi i vår kultur nedvurderer eldres verdi og hyller ungdommen.¹⁶⁴ Ungdommen representerer det vitale, sterke og sunne. I jakten på et attraktivt ytre velger enkelte også «å jukse» ved hjelp av steroider og plastisk kirurgi. Dermed blir bare enda mer fokus rettet mot en attraktiv fasade. Dess mer fokus som rettes mot det ytre, dess mindre tid får man til det indre. Vi lever i en kultur der det ytre fokuset bidrar til å skape grunne personligheter med usikre og utrygge identiteter.

En annen konsekvens av menneskets innadvendthet, er at vi søker svar på livets utfordringer i terapien. På den ene siden kan mennesket få hjelp til å bearbeide og komme videre i livet, mens det på den andre siden bare blir enda mer selvopptatt fordi terapien, ifølge Lasch, forsterker selvopptattheten og har for lite fokus på at det kan være sunt å innordne seg under

¹⁶² Se kap. 4.1.

¹⁶³ Hentet 14. september 2017: http://flashbook.no/Virke_Treningscenterbransjen_2016/#/8/

¹⁶⁴ Se kap. 3.2.

noe større.¹⁶⁵ Madsen hevder lignende synspunkter når han peker på at den terapeutiske kulturen understøtter individets søken etter å realisere seg selv. Dermed støtter terapien den rådende individualismen i samfunnet.¹⁶⁶

Sekulariseringen av institusjoner og personer har fratatt mennesket håpet om at livet er noe mer enn det dennesidige. Når religionen har mistet sin innflytelse på hvordan vi forstår våre liv, må vi søke svar på livets store spørsmål andre steder. Dette kan oppleves som meget krevende å finne ut av. Både Lasch og Taylor peker på at dette gjør mennesket i dag mere opptatt av seg selv.¹⁶⁷ De eksistensielle spørsmålene har ikke gitte svar, man kan ikke bare overta det foreldrene har stått for, man må søke opp svarene selv.

Religionens reduserte innflytelse i samfunnet påvirker også menneskets moral. Vi knytter i liten grad moralske valg til påbud gitt av religionen. Dermed får religionen i beste fall bare en veiledende rolle. MacIntyre hevder at mennesket i dag har større fokus på hva som er godt for *meg* når det skal vurdere moralske spørsmål.¹⁶⁸ Et lignende perspektiv finner vi i Taylors begrep verdi-subjektivisme, som kjennetegnes av at et valg er legitimt dersom man føler at valget er riktig.¹⁶⁹ I en atmosfære av individ-fokus og følelser kan fellesskapet fort lide. Det blir vanskeligere å se hva den andre trenger når så stor oppmerksomhet er rettet innover. Denne innadvendtheten forsterkes av et rådene selvrealiseringsjag i samfunnet. Hjort hevder at noe av det som kjenner samtidens syn på selvrealisering er at man konstant skal vurdere og evaluere sin egen livskvalitet.¹⁷⁰ Dette medfører nødvendigvis at man blir mer selvopptatt. Hun understreker at en problematisk side ved et sterkt selvrealiseringsfokus er at man i liten grad evner å se andre menneskers behov og forplikte seg til et fellesskap.¹⁷¹

Taylor hevder at det er større sjanse for at mennesket blir utnyttet for andres prosjekter i en verden der Gud får stadig mindre plass.¹⁷² Vi lever i en tid der kravet om effektivitet og økonomisk gevinst ser ut til å tilta. I en slik verden er det lettere å bli et offer for andres ønsker og kynisme. Det er lettere å bli utnyttet dersom man er usikker på hvem man er. Usikre sjeler er også lettere å nå gjennom alle de tilbud som nettet gir.

¹⁶⁵ Se kap. 3.2.

¹⁶⁶ Se kap. 3.2.

¹⁶⁷ Se kap. 3.2 og kap. 4.2.1.

¹⁶⁸ Se kap. 3.2.

¹⁶⁹ Se kap. 4.2.3.

¹⁷⁰ Hjort, 2005, s.212.

¹⁷¹ Hjort, 2005, s.213.

¹⁷² Se kap. 4.2.1.

Manglende tro på framtiden bidrar sammen med en manglende kontakt med fortiden til et større fokus på det som er her og nå. En konsekvens av nåtidsfokuset kan være at vi får dårlig tid. Dette fordi vi frykter at vi ikke skal få gjort alt vi har en forventning om at vi må rekke. Det selvopptatte mennesket som er opptatt av å realisere seg selv har nemlig dårlig tid. Tidspresset forsterkes også av et høyt tempo i forbruker- og billedkulturen. Det eneste som er stabilt i disse kulturene, er at endringer skjer raskt.

Et kjennetegn ved vår samtid er individualismen. Lasch hevder at den medfører en narsissistisk selvopptatthet som gjør at vi blir mer opptatt av å konkurrere om posisjoner.¹⁷³ Det økte presset som dette medfører skaper større krav til originalitet og autentisitet. En annen konsekvens av individualismen er at kjernefamilien er kraftig svekket. Fokuset på selvrealisering og det ytre kravet om vellykkethet kan være et hinder for langvarige forpliktelser til både enkeltpersoner og større fellesskap. Dette kan være en av grunnene til at så mange mennesker lever alene.¹⁷⁴ En annen konsekvens av manglende evne og vilje til å forplikte seg kan være ensomhet. Ensomheten kan være smertefull og medføre psykiske utfordringer. Dette fordi de fleste av oss egentlig ønsker å leve i tette relasjoner i en familie.

Vi ser at vi lever i en tid der en rekke faktorer vanskeliggjør identitetsdannelsen. De mange valgmulighetene og det store presset på å velge rett skaper stress og er identitetsbelastende. Vår kultur kjennetegnes blant annet av de mange mulighetene og de raske skift. En konsekvens av dette er nødvendigheten av å omstille seg. Denne nødvendigheten understøttes direkte og indirekte av en forbrukerkultur som lever av vekst og høyt forbruk. Digitaliseringen av samfunnet skaper kortere avstand til forbrukerne og pådytter oss i enda større grad enn tidligere en reklame som krever fornyelse og endring.

5.2 Hva er det ved pilegrimsvandring som gjør at mennesker søker til dette?

Noe av utgangspunktet for denne avhandlingen var et ønske om å forstå et aktuelt fenomen i samtiden og hvorfor pilegrimsvandring har fått en så kraftig vekst. Svaret på hvorfor mennesker i dag søker til pilegrimsvandring er sammensatt og komplekst. Ulike mennesker og grupper gir forskjellige svar på hvilke motiver som utløser en vandring.

¹⁷³ Se kap. 3.2.

¹⁷⁴ Hentet 14. september 2017: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/familie/aar> . I 2016 var 894126 mennesker i landet aleneboende, og dette tallet er økende.

I avhandlingens kapittel to viser jeg til empiri som undersøker motivene for hvorfor mennesker vandrer pilegrimsveien til Santiago.¹⁷⁵ Av denne undersøkelsen framgår det at en stor gruppe kan plasseres i kategorien «Den spirituelle søkende» pilegrim. Denne pilegrimen søker etter mening i livet, han leter etter konsentrasjon og lengter etter forandring. Dersom man søker mening, er det nærliggende å tenke at det er uttrykk for en mangel eller et savn. Livet slik det leves, oppleves ikke som tilstrekkelig meningsfullt. Det kan også oppleves som meningsløst. Av kulturanalysen går det fram at vi lever i en tid preget av hurtige skift og høyt tidspress. Betingelsene for å konsentrere seg under slike forhold blir nødvendigvis vanskeliggjort. At vi i en urolig tid dermed søker en arena for større konsentrasjon framstår som både nødvendig og naturlig. Dette understøttes av lengselen etter forandring. På tross av velstand og materiell overflod for de fleste, er det noen ønsker som ikke blir tilfredsstillt.

Av den ovennevnte undersøkelsen er «Den religiøse pilegrim» en av fem idealtypiske pilgrimer som forskerne trekker fram. Denne pilegrimen er mer opptatt av å fordype seg i troen. Gud er i stadig større grad fortrent i vårt samfunn, og mennesker søker mening og lykke på andre steder enn kirkerommet. Pilegrimsvandring har derfor kommet opp som en ny arena for mange til å søke Gud. Med avstand til hverdagens krav og press, får trosspørsmål større plass under en vandring. Når vi går nærmere inn på tallene bak «den religiøse pilegrim», ser vi at han også søker å være del av et pilegrimsfelleskap. Mye religiøs søken handler om at mennesket søker fellesskap med både Gud og mennesker. En utløsende årsak til dette kan være ensomhet. Pilegrimsvandringens renessanse representerer i vår tid en type fellesskap som stiller andre krav enn det mer tradisjonelt kirke- og menighetsliv gjør, dette gjør det mer attraktivt også for kirkefremmede.

En tredje kategori som framgår av den nevnte undersøkelsen, er «Sport-pilegrimen». Denne gruppen er langt mindre enn de to første, og denne pilegrimen skiller seg ganske mye fra dem. «Sport-pilegrimen» ser på vandringen i større grad som et treningsmål, og fokuset ligger på utholdenhet og mestring. Dette fokuset er noe vi finner igjen i den treningskulturen som mange i samfunnet tar del i. For denne gruppen blir pilegrimsvandring nok en arena der de kan vise sin styrke og utholdenhet. Bak denne kategorien ligger det som et svært viktig motiv å utøve «sport eller fysisk bevegelse». Dette ønsket handler selvsagt om mer enn bare å vise sin styrke for omverdenen. Fysisk aktivitet har en verdi i seg selv. Det er helsefremmende og gir gode opplevelser og tanker. Helge Alfred Olsen viser til at det å gå kan føre til en flow-

¹⁷⁵ Se kap. 2.4.1.

lignende tilstand. Når man opplever dette, er det de gode tankene og følelsene som dominerer.¹⁷⁶

Den fjerde kategorien har fått navnet «Eventyr- og opplevelsespilegrimen». For denne pilegrimen blir vandringen mer som en hvilken som helst annen fritidsaktivitet som har eventyr og opplevelser som mål. Pilegrimsvandringen skiller seg kanskje ikke så mye fra en turistreise. Denne reisen blir bare en litt annen måte å feriere på. Målet for reisen blir å se og oppleve nye ting. Ønsket om nye opplevelser utløses blant annet av tidspress og at man er redd for å gå glipp av noe. For noen blir pilegrimsvandring bare enda en ting de må prøve. Løver viser i sin masteroppgave at det er knyttet høyere status til det å være pilegrim enn det å være turist. Valg av reisemål handler derfor også om hvordan vi liker å framstille oss selv.¹⁷⁷

Den femte og siste kategorien er «Den kultur- og landskapsorienterte pilegrimen». Innenfor denne kategorien finner vi gjerne en familie som er på tur og som er mer opptatt av komfort og den gode ferieopplevelsen. Når vi går inn i tallene bak denne kategorien, ser vi blant annet en stor interesse for natur og landskap. Mange pilegrimsleder beveger seg i vakre landskap. Veksten i antall pilegrimer kan blant annet skyldes et ønske om å komme nærmere naturen. Stadig flere av oss bor i byer og tettsteder, og vi har liten tid til å være ute i naturen i det daglige. Vi ser også at denne gruppen er opptatt av fellesskap, og mange synes det er svært viktig å være sammen med familien. Under en vandring kommer man bort fra en hektisk hverdag, man får mere tid til hverandre, og basisbehovene får større oppmerksomhet og blir viktigere. På tross av denne gruppens noe større fokus på komfort, representerer likevel enhver pilegrimsvandring et enklere liv på det materielle plan. Dersom man handler mye og tar med seg for mange ting, blir bare sekken på ryggen unødvendig tung.

Undersøkelsen fra Caminoen om motiver for vandring viser at det «Å finne seg selv» fikk flest svar med 51,8 %. Dette kan sees i sammenheng med det jaget etter selvrealisering som preger kulturen.¹⁷⁸ Selvrealiseringsjaget utgjør en belastning for folk, og det kan virke som et utgangspunkt for å legge ut på vandring. Den høye svarprosenten passer også godt overens med Østergaard og Christensens syn på den postmoderne pilegrimsreisen når de hevder at en slik reise handler om søken etter autentisitet og seg selv.¹⁷⁹

Avstanden til hverdagen kan være avstand til ulike former for mas og jag. Undersøkelsen fra Caminoen viser at «avbrekk fra hverdagen» ble angitt av så mange som 40,2 % som et svært

¹⁷⁶ Se kap. 2.4.

¹⁷⁷ Se kap. 2.4.

¹⁷⁸ Se kap. 3.2 og 4.2.2.

¹⁷⁹ Se kap. 2.4.

viktig motiv for å vandre. En pilegrimsvandring representerer en annen dagsrytme og andre utfordringer enn hverdagen hjemme gjør. Den medfører at fokus flyttes bort fra mange av de oppgavene som man må håndtere i det daglige. På den måten kan vandringen være frigjørende. Man får tid til å tenke på andre ting, og vandringen åpner opp for nye perspektiver som gjør at man ser utfordringer i et annet lys. Informasjonstrykket som forbruker- og billedkulturen representerer får mindre plass. En pilegrim på vandring må tilpasse seg andre utfordringer enn han må hjemme. Disse er annerledes og mere konkrete. De handler om nok mat og drikke, tilstrekkelig med solkrem, og pleie av gnagsår og vannblemmer. Gjennom vandringen vil man kjenne på kroppens grenser og begrensinger. En pilegrimsvandring er derfor kroppslig.¹⁸⁰

I undersøkelsen fra Caminoen ser vi at 39,2 % angir «det å nyte stillheten» som et svært viktig motiv for å legge ut på vandring. Dette ønsket kan være en konsekvens av at man omgis av for mye uro og bråk. Det selvrealiseringsjaget som mange føler presset fra bidrar ikke til stillhet. Heller ikke det ytre presset fra forbruker- og billedkulturen bidrar positivt til dette. Stillhet er forlokkende for stressede mennesker. I stillheten er det enklere å orientere seg og finne en retning i livet. Den bidrar for mange til at det er enklere å tenke klart og finne ro, men den kan også oppleves som krevende og utfordrende. Spørsmål og utfordringer kan virke påtrengende når man ikke kjenner svarene eller vet hva man skal velge.

Vi ser et perspektiv hos Østergaard og Christensen som peker i samme retning som noen av resultatene fra Caminoen.¹⁸¹ De hevder at dagens pilegrimsreiser kan forstås som en motkultur, fordi man søker å få avstand til ulike stressfaktorer i forbrukersamfunnet. Dette samsvarer langt på vei med det høye ønsket om «avbrekk fra hverdagen» og det «å nyte stillheten» som vi så av resultatene fra Spania. En pilegrimsvandring inneholder i sin enkelhet en rekke faktorer som indirekte viser en kritikk av den komplekse hverdagen som mange av oss prøver å orientere oss i.

Noen pilegrimer reiser til et helligsted for å søke helbredelse.¹⁸² På en slik reise kan de eksistensielle spørsmålene bli mer påtrengende. De pilegrimene som vandrer til et helligsted for å søke helbredelse, vil møte utfordringer som handler om å få dekket mer enn enkle, konkrete behov. For noen handler det om liv eller død. Helbredelsesmotivet er ikke av ny dato, samtidig er dette et motiv som kan sees i lys av det rådende helse- og terapifokuset i kulturen. I jakten på god helse og velvære må også dette, forståelig nok, prøves. Forbruker-

¹⁸⁰ Bakken, 2017, s.30.

¹⁸¹ Se kap. 2.4.

¹⁸² Se kap. 2.4.

kulturen forteller oss at vi fortjener å være lykkelig og ha god helse. Slik kan den bidra til at vi søker til pilegrimsmål for å finne dette.

Vi har tidligere i avhandlingen sett Krogseth hevde at kultursituasjonen framtvinger kompensierende reaksjonsprosesser.¹⁸³ En konsekvens av dette er at vi søker mot enhet, enighet og fellesskap. Noe av dette kan vi finne i pilegrimstradisjonen. Et utviklingstrekk i det moderne samfunnet er sekulariseringen. En reaksjon på sekulariseringen er resakralisering. Krogseth får fram at vi kanskje i større grad enn tidligere søker til religiøs og kulturell identitetshjelp for å orientere oss i en kultur der identitetsdannelsen har blitt vanskeliggjort. Han skriver videre at resakraliseringen eller den religiøse renessansen særlig viser seg gjennom tre premisser: «veien innad», «veien utad» og «veien tilbake». Veien innad handler om den økte interessen for spiritualitet og selvutvikling. Det neste premisset, «veien utad», handler om natursakralisering og ærefrykt for naturen, mens det siste punktet, «veien tilbake», kommer til uttrykk i oppblomstringen av religiøse riter og myter der tradisjonen, røttene og opprinnelsen blir sakralisert. Krogseth slår fast at pilegrimsrenessansen er et konkret uttrykk for denne utviklingen.¹⁸⁴

Vi har sett at Lasch hevder at det narsissistiske mennesket kjeder seg mye, og at Svendsen hevder at kjedsomhet er et utslag av mangel på mening. En konsekvens av denne mangelen kan utløse et krav og jag etter opplevelser.¹⁸⁵ Pilegrimsvandring kan være en av mange opplevelser som mennesker i dag søker. Den kan være utløst av det jaget som hverdagen representerer, men det kan også være et uttrykk for at man vil bort fra det samme jaget. Pilegrimen ønsker å komme bort fra den overflatiske og tomme kjedsomheten til noe som er fylt med mer mening.

Taylor har pekt på at ønsket om å leve autentisk fører til at noen søker enhet og sammenheng i naturen fordi den oppleves som autentisk og ekte.¹⁸⁶ Mange pilegrimsleder er plassert slik at man kommer tett på naturen. Denne nærheten kan skape en åpenhet for det naturen har å by på av plante- og dyreliv. Av undersøkelsen fra Caminoen ser vi at en del av pilegrimene nettopp søker det å oppleve naturen. Større nærhet til naturen kan gi større respekt for naturen, og dette er en nødvendig erfaring i en tid der miljødeleggelsene truer vårt eksistensgrunnlag. Tidligere pilegrimsprest Arne Bakken skriver at vi må lære oss å se at jordens og menneskets

¹⁸³ Se kap. 3.1.

¹⁸⁴ Krogseth, 2009, s.42-43.

¹⁸⁵ Se kap. 3.2.

¹⁸⁶ Se kap. 4.2.3.

skjebne henger sammen. Vi er en del av naturen, og denne innsikten må bidra til at vi tar større ansvar for den.¹⁸⁷

5.3 Hvilke erfaringer fra pilegrimsvandring kan bidra til identitetsdannelse?

I det følgende skal jeg forsøke å peke på hvilke erfaringer fra pilegrimsvandring som kan bidra til identitetsdannelse. Her er det viktig å få fram at det finnes forskning på hvilke erfaringer pilegrimer har gjort underveis på vandring, men jeg har ikke funnet forskning på hvilke erfaringer pilegrimene sitter igjen med etter en vandring.

Den tidligere omtalte studien til Engedal viser hvordan pilegrimsvandring kan hjelpe fengselsinnsatte i sitt identitetsarbeid.¹⁸⁸ Andre pilegrimer vil også kunne gjøre slike erfaringer under en vandring. Fellesskapet de opplever underveis er annerledes og preget av en større grad av tillit dem imellom. I dette fellesskapet er man primært et menneske, og ikke ansatt eller innsatt. De vandrende står mer på likefot. Vi ser at faktorer som er knyttet til profesjon og posisjon får mindre betydning, og dette medfører etablering av nye og positive fellesskap.

En viktig side ved vandringen som Engedal trekker fram, er den positive måten pilegrimene blir møtt på. Som innsatte i et fengsel er de vant til å bli passet på og møtt med kritiske blikk. En av dem uttalte: «Det blikket du blir sett med hele tida, blir liksom ditt eget indre blikk på deg selv.»¹⁸⁹ Under vandringen har han blitt møtt med en uventet åpenhet og varme som har bidratt til at både han og de andre har følt seg anerkjent og verdsatt. Underveis mot Nidarosdomen kommer den samme mannen alene inn på et gårdstun der han blir møtt som pilegrim, og han tar imot et glass kaldt vann. Dette gjør sterkt inntrykk på ham:

Jeg ble sett med et helt annet blikk. Det var åpent og tillitsfullt. Hun så et menneske og snakket med en pilegrim. Hun så ingen kriminell. Kanskje det finnes noen der ute som ser at jeg er tørst, noen som ønsker meg alt godt for reisen videre.¹⁹⁰

Vi ser at han opplever pilegrimsidentiteten som frigjørende. Han blir møtt på en annen måte enn han er vant til fra fengselet. Kvinnen han møter tar åpent imot ham. Det å bli tatt imot

¹⁸⁷ Bakken, 2017, s.34.

¹⁸⁸ Se kap. 2.4.

¹⁸⁹ Engedal, 2011b, s.121.

¹⁹⁰ Engedal, 2011b, s.123.

som pilegrim oppleves som positivt, mens de negative erfaringene knyttet til det å være kriminell ikke er tilstede i møtet.

Taylor hevder at menneskelivet er dialogisk, og at mennesket definerer sin identitet i samtaler og samvær med de signifikante andre.¹⁹¹ For pilegrimen vil de andre pilegrimene representere de signifikante andre. Disse kan bekrefte oss og bidra til at vi forstår oss selv. Det er viktigere å bruke disse som samtalepartnere enn de stemmene som forbrukerkulturen presenterer.

Taylor understreker at fellesskapet er en viktig arena for å avgjøre hvilke saker som er betydningsfulle.¹⁹² Hvis man fjerner seg fra fellesskapet, synker man ned i en navlebeskuende subjektivisme. I det pilgrimsfellesskapet som oppstår på veien, og som undersøkelsen fra Caminoen viser at mange eksplisitt søker¹⁹³, kan man få hjelp til å finne seg selv og bli trygg på sin egen identitet. Dette fellesskapet representerer en motvekt og motkultur til mange av de rådene drivkreftene i kulturen.

I Helge Alfred Olsens avhandling påstås det at en pilgrimsvandring kan sees på som en utøvelse av *anamnesis*.¹⁹⁴ I vår søken etter å finne mening, vender vi oss til gamle tradisjoner som vi kan knytte vår identitet til. En vandring skaper forbindelser til den enkelte ledens historie, men også hele pilgrimstradisjonen. På leden til Nidaros har mange vandret gjennom nesten 1000 år. Man tar på den måten del i et større historisk pilgrimsfellesskap. Å gjenoppta denne tradisjonen gir mening fordi den plasserer en i dette fellesskapet. Jørgen Johansen påpeker lignende perspektiver når han skriver at: «En viden om at træde ind i en tradition og følge i fodsporene efter forgængere fra mere end tusinde år kan vokse til en fællesskabsoplevelse av næsten metafysisk karakter.»¹⁹⁵

Vi har sett Bauman hevde at synet på tid i en postmoderne kontekst bidrar til dårlig tid, og at et ensidig nåtidfokus er en belastning for identitetsdannelsen.¹⁹⁶ Så kan man spørre om tidsopplevelsen er annerledes under en pilgrimsvandring. Det er mye som skiller livet på pilgrimsveien fra det livet som mange lever i hverdagen. Mye hverdagsstress kan plasseres hjemme, og en pilgrimsvandring representerer på mange måter et enklere liv. Når livet blir enklere og oppgavene færre, får man derfor bedre tid til å tenke over hva man bruker sin tid på. For å unngå å bli for fokusert på nåtiden, må man forsøke å plassere sitt liv inn i en større

¹⁹¹ Se kap. 4.2.2.

¹⁹² Se kap. 4.2.2.

¹⁹³ Se kap. 2.4.1.

¹⁹⁴ Se kap. 2.4.

¹⁹⁵ Johansen, 2005, s.18.

¹⁹⁶ Se kap. 4.1.

sammenheng som rommer både fortid og framtid. Pilegrimstradisjonen kan være denne sammenhengen.

Henriksen og Vetlesen har pekt på at mennesket i dag i langt større grad enn tidligere er fristilt familie, religion og tradisjoner, og at en konsekvens av dette er at man må ta mange flere valg.¹⁹⁷ Dette skaper ikke nødvendigvis frihet. Sammen med kravet om selvrealisering, kan alle valgmulighetene oppleves som veldig slitsomme. En hverdag med færre valg kan derimot virke frigjørende. Som vi har sett var det mange av de vandrende på Caminoen i Spania som søkte et avbrekk fra hverdagen. En pilegrimsvandring kan derfor være en arena der mennesker får erfaring med å leve et enklere liv med færre valg.

Lasch har hevdet at en konsekvens av den narsissistiske kulturen er at vi blir for selv-opptatte.¹⁹⁸ Vi har vansker med å se den andre fordi vi ikke har tid til det. Taylor mener at fokuset på individuell selvrealisering medfører en moralsk relativisme. Dette fordi individet ikke begrunner sine standpunkt ut ifra fornuft, men ut ifra hva det finner mest tiltrekkende.¹⁹⁹ Det å hjelpe sin neste er noe man gjør hvis man har lyst. Plikten og fornuften er ingen drivkraft for narsissisten. En hverdag som ikke preges av den narsissistiske kulturen kan få positiv innvirkning på moralen. Taylor og Lasch har også påpekt at religionens reduserte innflytelse i samfunnet bidrar til selvopptatthet og manglende evne til å se andre.²⁰⁰ Vi har sett av forskningen fra Caminoen at mange pilegrimer legger ut på vandring av religiøse grunner.²⁰¹ Ved å nærme seg den kristne tro, er det en mulighet for at man lar seg prege og forandre av dens verdier og normer. Dermed kan religionen bidra til at man kretser mindre om seg selv og i større grad klarer å se andre.

Det gikk fram av forskningen fra Caminoen at vandringen fungerer som en arena for å håndtere og bearbeide sentrale spørsmål og utfordringer i livet.²⁰² Dette er noe vi også ser i studien til Engedal.²⁰³ Bearbeidelsen skjer alene eller i fellesskap med andre. De svarene og erfaringene vandrerne gjør, hjelper dem i å håndtere hverdagen når de kommer hjem. Jensen viser til at veiene til Santiago kan forstås som en «terapi-vei».²⁰⁴ Slik forstått kan den svare på det behovet for terapeutisk hjelp som har vokst fram i vårt samfunn. Når pilegrimsveien fungerer som en «terapi-vei», kan den hjelpe folk til å håndtere sin angst og misnøye.

¹⁹⁷ Se kap. 3.2.

¹⁹⁸ Se kap. 3.2.

¹⁹⁹ Se kap. 4.2.2.

²⁰⁰ Se kap. 4.2.1 og kap 3.2.

²⁰¹ Se kap. 2.4.1.

²⁰² Se kap. 2.4.1.

²⁰³ Se kap. 2.4.

²⁰⁴ Se kap. 2.4.1.

Pilegrimsvandringens positive virkning på tanken ser vi også i avhandlingen til Behrentz. Han understreker at konteksten og innholdet i en vandring kan åpne opp for nye tanker og erfaringer som kan endre faste tankemønstre og peke ut en ny retning.²⁰⁵

Thyssen skrev allerede i 1987 at vår kultur er så mettet av bilder at den gjør oss til billednarkomane.²⁰⁶ Etter dette har det skjedd en teknologisk revolusjon som har gjort billedstrømmen grenseløs. En pilegrimsvandring kan gi et avbrekk fra det som medie- og forbrukerkulturen representerer. Fraværet av den overfladiskheten som kjennetegner denne kulturen, åpner opp for nye erfaringer og verdier. En fare ved moderne teknologi, ifølge Svendsen, er at den «gjør oss mer og mer til passive tilskuere og konsumenter, og mindre og mindre til aktive deltakere».²⁰⁷ Gjennom bilder titter vi passivt inn i andres liv. Vi betrakter, vurderer og beundrer. Pilegrimsvandringen krever aktiv deltakelse. Kroppen og tankene er i bevegelse, og dette kan skape endring i livene våre.

Henriksen og Vetlesen har pekt på at det store konsumpresset i samfunnet bidrar til at vi har større vansker med å utsette lyster og behov.²⁰⁸ Mange stemmer i samfunnet forteller oss da også at lyster og behov ikke skal utsettes. Reklamen forteller direkte og indirekte at vi fortjener å få tilfredsstilt vårt begjær. Lasch peker på at en konsekvens av reklamen er at vi sammenligner oss med andre, og dette er noe som skaper misunnelse.²⁰⁹ Fraværet av konsumpress og reklame kan derfor være frigjørende og bra for moralen. Presset fra reklamen på hvem man skal eller bør være skaper uro og usikkerhet. Erfaringene med fraværet av press på hvem man bør være, er noe man kan ta med seg fra en pilegrimsvandring tilbake til hverdagen. Pilegrimsvandring kan som nevnt tidligere, forstås som en motkultur og protest mot forbrukersamfunnet.

En pilegrimsvandring representerer en avstand til det overfladiske jaget som en stressende hverdag kan preges av. Dunn er en av dem som påpeker at identitetsdannelsen under slike forhold blir svært vanskelig. Han går så langt som å hevde at identiteten i en postmoderne kontekst ikke forankres i en egen indre verden, men i mediekulturens ytre tegn og fortolkninger.²¹⁰ Hvis det er denne konteksten vi lever våre liv innenfor, er det ikke rart at vi blir stresset og søker oss bort fra dette. En vandring kan gi et positivt frirom i en krevende hverdag. Jensen hevder at mange pilegrimer oppsøker pilegrimsvandring «igjen og igjen som

²⁰⁵ Se kap. 2.4.

²⁰⁶ Se kap. 4.1.

²⁰⁷ Svendsen, 2005, s.31.

²⁰⁸ Se kap. 4.1.

²⁰⁹ Se kap. 3.2.

²¹⁰ Se kap. 4.1.

bekreftelse på egen konstitusjon, til bekreftelse på egen identitet,...».²¹¹ Forstått slik gir pilegrimsvandring et godt bidrag til trygghet og stabilitet i livet.

5.4 Sammenfatning

I dette hovedkapittelet har jeg drøftet avhandlingens underproblemstillinger. De funnene jeg har gjort, skal bidra til å svare på avhandlingens hovedproblemstilling som lyder: *Hva er grunnen til at mennesker i vår kultur ser på pilegrimsvandring som et hjelpemiddel/redskap i identitetsdannelsen?*

De fleste av oss lever hektiske liv med mange avtaler og forpliktelser. I en presset hverdag med en rekke utfordringer og forventninger, kan det være vanskelig å finne tid og rom til å sette seg ned å tenke etter hvor man er på vei og hva som egentlig ligger bak ens valg. Det massive trykket som forbrukersamfunnet representerer, hindrer oss til å ta selvstendige og fornuftige valg. Vi lever i en kultur som blant annet kjennetegnes av en sterk individualisme. Dette kan føre til en narsissistisk selvopptatthet som skaper usikkerhet og gjør det vanskelig å etablere en stabil og trygg identitet. En reaksjon på dette er at mennesket søker seg til fellesskap. Dette er noe man kan finne i pilegrimsfellesskapet. Her kan man bli utfordret, sett og bekreftet av andre som er viktige for oss.

Pilegrimsfellesskapet har dype røtter, og en vandring gir oss kontakt med fortiden. Dette fordi mange av de faktorene som bidrar til at vi er så øyeblikksorienterte, er fraværende eller kraftig dempet. I fraværet av forbrukerkulturens press, åpner vandringen opp for et fremtidsperspektiv. Den kan hjelpe oss til å få en himmel over livet. I møte med kirkerom og natur lukker den opp for noe som er større, slik at vi lettere kan fokusere på noe utenfor oss selv. På den måten kan pilegrimsvandring være positivt for moralen. Vi får større ærefrykt for naturen, og vi evner i større grad å se våre medmennesker.

Hverdagens stress og mange utfordringer er noe mennesker trenger et avbrekk fra. En pilegrimsvandring kan være et slikt avbrekk, og den representerer et enklere liv. Under en vandring er en rekke av dagliglivets stressfaktorer mindre påtrengende og kanskje helt fraværende. Vandringen gir en pause fra det presset som forbrukerkulturen representerer. Et mindre fokus på selvrealisering og ytre vellykkethet oppleves som befriende. Pilegrimene står mere på likefot, og pilegrimsidentiteten gir positive møter med andre pilegrimer og folk man møter underveis.

²¹¹ Jensen, 2015, s.90.

De ytre rammene for en pilegrimsvandring gjør det enklere å konsentrere seg om spørsmål og utfordringer som er viktige i livet. En pilegrimsvandring gir tid og rom for å finne ut hvem man er og hvem man vil være. Vi har sett at Caminoen har blitt omtalt som en «terapi-vei» der man kan bearbeide erfaringer og opplevelser. Vandringen kan slik bidra til at man klarer å legge noe bak seg, endre fokus og stake ut en ny vei. Det kan være godt for tanken å gå. Fordi det ytre presset og de ytre kravene er lavere, går stressnivået ned og tankene blir lettere og klarere.

Mange av pilegrimsveiene er lagt i naturen. Fordi naturen oppleves som ekte og autentisk, er nærheten til naturen god. Møtet med planter, dyr og vakre landskap fyller en med ydmykhet og glede. Som en motsats til de skiftende tilbudene på kjøpesentrene, representerer naturen en arena for noe stabilt og ekte. En vandring er også konkret og kroppslig. Man får erfaringer der en kjenner på sine fysiske begrensninger. Dette kan bidra til å lette på det trykket som mentale utfordringer og hverdagsstress gir.

6. OPPSUMMERING OG UTBLIKK

6.1 Oppsummering

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å belyse sammenhengen mellom pilegrimsvandring og identitetsdannelse. De siste tiårene har antallet vandrere til religiøse mål i Europa økt betydelig, og denne interessen omtales gjerne som en pilegrimsrenessanse. Det har vært et viktig fokus under arbeidet å finne ut mer om hva det er ved pilegrimsvandring som gjør at antallet som vandrer er økende. Den økte oppslutningen førte til en tanke om at det må være noe ved vandringen som hjelper det senmoderne mennesket i sin identitetsdannelse. Ut av dette kom, og gjentas, så hovedproblemstillingen: *Hva er grunnen til at mennesker i vår kultur ser på pilegrimsvandring som et hjelpemiddel/redskap i identitetsdannelsen?*

Kapittel 2 er viet teori og empiri om pilegrimsvandring. Her ser vi på pilegrimstradisjonenes historiske røtter fra Abrahams vandring til det lovede land og fram til dagens praksis og utbredelse. Senere i kapittelet vises det til forskning som forteller hvorfor mennesker i dag legger ut på vandring, og det vises også til hvilke erfaringer mennesker gjør underveis.

For å finne svar på hvorfor pilegrimsvandring har fått økt tilstrømning, ser vi i *kapittel 3* om det er noen sider ved vår kultur som utløser den økte interessen. Et større fokus på selvrealisering og jag etter lykke her og nå, bidrar til dårlig tid og selvopptatthet. Vi ser også på det Lasch omtaler som den narsissistiske kulturen. Han hevder at vår fristilling fra fortiden, familien og religionen bidrar til at vi blir mer selvsentrerte. Ved siden av fokuset på kulturanalyse, berører vi også betingelsene for identitetsdannelse i samtiden. Dette siste er noe som får langt større oppmerksomhet i *kapittel 4*. Her ser vi nærmere på hvilke utfordringer identitetsdannelsen har i vår senmoderne tid, og hvor vanskelig det kan være å finne en trygg og stabil identitet. Vi ser også nærmere på Charles Taylors syn på hvordan en sunn autentisitetskultur kan bidra til at man tar ansvar for sin neste og fellesskapet. Taylor understreker at vi ikke finner ekte tilfredsstillelse før vi har rettet fokus mot noe utenfor oss selv og våre egne behov.

I *kapittel 5* forsøker jeg å svare på problemstillingene som avhandlingen stiller. De tre underproblemstillingene blir drøftet i egne kapitler, før jeg forsøker å svare på hovedproblemstillingen i en avsluttende sammenfatning. Det senmoderne eller postmoderne mennesket er gitt helt andre betingelser for identitetsdannelse enn tidligere generasjoner. En rekke faktorer som preger kulturen gjør det vanskelig å etablere en stabil og trygg identitet. Vi

har sett at en pilegrimsvandring representerer en annen hverdag. Denne hverdagen skiller seg på mange områder mye fra det livet man er vant til. Livet på pilegrimsveien er på flere måter et enklere liv. Det inneholder fraværet av en rekke stressfaktorer som forbrukersamfunnet kjennetegnes av. En pilegrimsvandring er en arena der man får mer tid til å finne ut hvem man er. Den konkrete eller ytre vandringen kan ha sine fysiske utfordringer og begrensinger, men det å gå er i seg selv en enkel oppgave for de fleste. Den indre vandringen derimot kan være langt mere krevende og utfordrende, men det å vandre åpner gjerne opp for noe nytt, noe man ikke visste om eller forestilte seg. Som avhandlingens tittel lyder: «Bare den som vandrer, finner nye veier». De nye veiene kan hjelpe en til å finne større ro og trygghet i tilværelsen. Dermed kan en pilegrimsvandringen være et hjelpemiddel eller et redskap i identitetsdannelsen.

6.2 Utblikk

Underveis i arbeidet med denne avhandlingen har det dukket opp spørsmål som jeg ikke svarer på og som dermed åpner opp for nye studier. Vi ser av Engedal sin studie at de fengselsinnsatte i rollen som pilegrimer underveis på vandringen blir møtt på en annen måte enn de er vant til. Pilegrimers møte med lokalbefolkningen er noe som i liten grad er undersøkt. Et annet aspekt ved studien til Engedal er hva de fengselsinnsatte sitter igjen med en periode etter vandringen. Her kunne man for eksempel gått nærmere inn på hvilken betydning pilegrimsidentiteten har påvirket hverdagen i fengselet.

Vi vet lite om hvilke erfaringer pilegrimen sitter igjen med etter at han har kommet hjem fra en vandring, for eksempel to måneder senere. Det ville være spennende å se om han ser annerledes på seg selv og tilværelsen, i hvilken grad hverdagen har endret seg, og om livet har fått en ny retning.

Et annet perspektiv man kan undersøke er om erfaringene fra pilegrimsvandring kan virke positivt inn på moralen. Møter man mennesker og natur på en annen måte etter å ha fått erfaring med en annen hverdag? Det kunne også være interessant å se nærmere på om pilegrimene har endret sitt syn på kristen tro, og om han har gjort noen erfaringer av det hellige.

De aller fleste pilegrimer må etter noen dager eller uker tilbake til en hverdag som skiller seg mye fra livet på pilegrimsveien. Utfordringen for den enkelte blir å ta med seg sine erfaringer

hjem og la dem justere retning, fokus og tempo. En måte å få til dette på er å se på hva man kan kutte ut for å få større plass til det som faktisk er av verdi. Sagt litt enkelt finner man ikke gleden verken på kjøpesenteret, treningssenteret eller på en av de mange digitale skjermene man omgir seg med. Gleden er et annet sted.

LITTERATURLISTE

- Aadnanes, Per M., *Livssyn*, 4.utgåve, Universitetsforlaget, Oslo 2012.
- Anmarkrud, Solveig og Vehusheia, Berit, *Pilegrimsvandring*, Oslo 1997.
- Bakken, Arne, *Pilegrim. Folk, kirke, kosmos.*, Nygaard forlag, 2017.
- Bakken, Arne, «Pilegrimens vei og mål». I: *Pilegrimshåndboka*, Verbum Forlag, 1997a.
- Bakken, Arne; «Nidaros Domkirke – helligdom i 900 år». I: *Kirke og kultur*, nr.6, s.497-507, 1997b.
- Bauman, Zygmunt, *Postmodernity and its Discontents*, Polity Press, Cambridge 1997.
- Bauman, Zygmunt, *Skärvor och fragment* (svensk utg.), Daidalos, Göteborg 1995.
- Behrentz, Jan Kristian, *Ikke tenke – bare gå. En kvalitativ studie av fem moderne pilegrimers opplevelse av å vandre mot Nidarosdomen*, masteroppgave i kirkelig undervisning, MF, 2015.
- Bradley, Ian, *Pilegrimsvandring*, Verbum, Oslo 2009.
- Brinkmann, Svend, *Identitet. Udfordringer i forbrugersamfundet*, Klim, Aarhus 2008.
- Dunn, Robert G., *Identity crises: A Social Critique of Postmodernity*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1998.
- Gennep. Arnold van, *The Rites of Passage*, London 1960.
- Engedal, Leif Gunnar, «Fra fengselscelle til pilegrimsvei. En empirisk undersøkelse av innsattes pilegrimserfaringer». I: *Halvårsskrift for praktisk teologi*, nr. 2, s. 59-73, 2011a.
- Engedal, Leif Gunnar: «En pilegrim krysser sitt spor. Om velsignelsen i den lille samtalen og de alminnelige ordene». I: *Tidsskrift for sjelesorg*, nr, 2, s.120-123, 2011b.
- Henriksen, Jan-Olav og Krogseth, Otto, *Pluralisme og identitet*, Gyldendal, Oslo 2001.
- Henriksen, Jan Olav og Vetlesen, Arne Johan, *Moralens sjanser i markedets tidsalder*, Gyldendal, Oslo 2003.
- Hjort, Birgitte Graakjær, «Når livet bliver en lang eksamen – kritiske bemærkninger om selvrealisering». I: *Selvrealisering – kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*, Klim, Århus 2005.
- Høeg, Ida Marie, «Religiøs trading». I: *Religion i dagens Norge*, Pål Ketil Botvar og Ulla Schmidt (red.), Universitetsforlaget, Oslo 2010.

- Holme, Idar Magne og Solvang, Bernt Krohn, *Metodevalg og metodebruk*, Tano, 1996.
- Jensen, Roger, *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning – før og nå*. Novus Forlag, Oslo 2015.
- Johannessen, Asbjørn m.fl., *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, Abstrakt forlag, Oslo 2010.
- Johansen, Jørgen, *Pilgrimme og pilgrimsreiser*, Gyldendal, København 2005.
- Kolbjørnsrud, Mari, *Helende vandring? En kvalitativ studie av hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien, drøftet i lys av kristen spiritualitet*, masteroppgave i diakoni, MF, 2012.
- Kraft, Siv Ellen, *Hva er nyreligiøsitet*, Universitetsforlaget, Oslo 2011.
- Kraft, Siv Ellen, «En senmoderne pilgrimsreise». I: Gilhus, Ingvild Sælid og Kraft, Siv Ellen (red.), *Religiøse reiser*, Universitetsforlaget, Oslo 2007.
- Krarup, K: «Subjekt-subjektforholdet som socialpsykologisk reduktionisme og den kvalitative analyse». I: Broch, T. m.fl, *Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning*, Institut for organisations- og arbeidssociologi, København 1981.
- Krogseth, Otto, «Religion og kultur. Forsøk på en forholdsbestemmelse». I: *Religion og kultur. Ein fleirfagleg samtale*, Arve Brunvoll m.fl. Universitetsforlaget, Oslo 2009.
- Krogseth, Otto, «Etikk og kulturanalyse». I: *Etikk, tro og pluralisme*, Kjell Olav Sannes m.fl. Fagbokforlaget Oslo 2004.
- Krogseth, Otto, «Identitet i en pluralistisk kultur». I: I. Markussen (red.), «Å bli det du er»: oppvekst -identitet – kontekst (s.96-128). Oslo: Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo, 2003.
- Lasch, Christopher, *Det minimale selv*, Gyldendal, København, 1985.
- Lasch, Christopher, *Den narsissistiske kultur*, Pax forlag, Oslo 1982.
- Lindstrøm, Hans-Erik, *Pilegrimsliv*, Verbum, Oslo 2007.
- Løver, Lene Louise, *Turist eller pilegrim? En undersøkelse av nåtidens pilegrimfenomen*, masteroppgave, UIO, 2008.
- MacIntyre, Alisdair, *After Virtue*, Duckworth, London 2007.
- Madsen, Ole Jacob, *Den terapeutiske kultur*, 2.utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2017.

- Morinis, Alan, (red.), *Sacred Journeys. The Anthropology of Pilgrimage*. Westport, Connecticut, London 1992.
- Olsen, Helge Alfred, «*Det er på veien det skjer, tror jeg....*». *En religionsvitenskapelig undersøkelse av moderne pilegrimer til Nidaros*, masteroppgave i religionsvitenskap, NTNU, 2011.
- Orderud, Veronica, «*Bot og bedring*»: *En studie av religiøse forestillinger og praksiser i moderne kriminalomsorg*, masteroppgave, UIO, 2014.
- Preston, James, «*Spiritual Magnetisme: An organizing principle for the study of pilgrimage*». I: Morinis, Alan, (red.), *Sacred Journeys. The Anthropology of Pilgrimage*. Westport, Connecticut, London 1992.
- Prusac, Marina, «*De første pilegrimene*». I: Prusac, Marina, Solhaug, Mona Bramer og Vedeler, Marianne, *På sporet av Gud? Pilegrimsreiser i middelalderens kristenhet*, Novus forlag, Oslo 2009.
- Prusac, Marina, Solhaug, Mona Bramer og Vedeler, Marianne, *På sporet av Gud? Pilegrimsreiser i middelalderens kristenhet*, Novus forlag, Oslo 2009.
- Schmidt, Ulla, «*Norge: et religiøst pluralistisk samfunn?*». I. *Religion i dagens Norge*, Pål Ketil Botvar og Ulla Schmidt (red.), Universitetsforlaget, Oslo 2010.
- Solhaug, Mona Bramer, «*Nidaros og St. Olav*», s.114-118, og «*Helgener og helgenbilder*», s.52-67. I: Prusac, Marina, Solhaug, Mona Bramer og Vedeler, Marianne, *På sporet av Gud? Pilegrimsreiser i middelalderens kristenhet*, Novus forlag, Oslo 2009.
- Svendsen, Lars Fr. H., *Kjedsomhetens filosofi*, Universitetsforlaget, Oslo 2005.
- Taylor, Charles, *Autentisitetens etikk*, Cappelen, Oslo 1998.
- Thyssen, Ole, *Påfuglens øjne*, Forlaget Rosinante, Charlottenlund 1987.
- Torsvik, Stine, «*Pilegrimer fra nord*». I: Prusac, Marina, Solhaug, Mona Bramer og Vedeler, Marianne, *På sporet av Gud? Pilegrimsreiser i middelalderens kristenhet*, Novus forlag, Oslo 2009.
- Turner, Victor & Edith, *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*, Columbia University press., New York 1978.
- Uddu, Per Kvista, *På livets vei. Pilegrimsmotivet – et nasjonalt utviklingsprosjekt*. En utredning for Kirke- og kulturdepartementet. 2008. Tilgjengelig fra:

http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kirke/Pilegrim/Pilegrimsrapport_Uddu_11feb2009.pdf (lest 9.10.2017)

Vedeler, Marianne, «Helgengraver og relikvier». I: Prusac, Marina, Solhaug, Mona Bramer og Vedeler, Marianne, *På sporet av Gud? Pilegrimsreiser i middelalderens kristenhet*, Novus forlag, Oslo 2009.

Østergaard, J. & Christensen, D.R. "Walking towards Oneself". I: *Re-investing Authenticity: Tourism, Place and Emotions*. B.T. Knudsen & A.M. Waade (red.) Channel View Publications. 2010